

S I D A

KVINNA I TANZANIA

Av Pia Eresund

Maj 1977

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid
FAKTA OM TANZANIA	1
FÖRORD	2
SAMMANFATTNING	3
KVINNAN I DET TRADITIONELLA SAMHÄLLET	5
KOLONIALTIDEN	8
KVINNAN AV I DAG	10
Att växa upp till kvinna	11
Äktenskap	13
Familjeplanering	15
Skilsmässa	16
Ålderdomen	17
KVINNAN I PRODUKTIONEN	18
På landsbygden	18
I staden	19
KVINNAN I POLITIKEN	21
DEN ALLMÄNNA UTBILDNINGSSITUATIONEN	23
UTBILDNINGSPROJEKT FÖR KVINNOR	27
UJAMAA-POLITIKEN	29
DEN KOLLEKTIVA BARNOMSORGEN	32
UTVECKLINGSÅTGÄRDER	33
LITTERATURFÖRTECKNING	36

FAKTA OM TANZANIA

Yta	939 704 km ²
Befolkning	15,5 milj (1976)
Befolkningsstillväxt/år	2,7 % (1974)
Spädbarnsdödlighet	160-165 o/oo
Medellivslängd	43 år
Elever i primärskolan	60 % (1975)
Andel läs- och skrivkunniga av vuxenbefolkningen	50 % (1975)
BNP/invånare	575 kr (1974)
BNP-tillväxt/år	2,2 %
Sysselsatta inom jordbruk	91 % (1971)
Bosatta i byar	85 % (1976)
Huvudstad	Dar es Salaam (ca 400 000 inv 1974)
Statsform	Republik
Religion	Islam ca 1/3 Kristendom " 1/3 Traditionella religioner 1/3
Handel	
Kvinnor i parlamentet	8 % (1976)
Andel flickor som går ut primärskolan	36 % (1976)
" " " " " sekundärskolan	14 % (1976)
" " på universitetet	7 % (1976)
Antal sekundärskolor för flickor	22 % (1976)
" " " pojkar	99 % (1976)
Antal kvinnliga lönearbetare	ca 480 000 (1974)
" kvinnor aktiva i småindustrier och kooperativ	ca 45 000 (1975)
Antal daghem	ca 1 500 (1976)

KVINNA I TANZANIA

FÖRORD

Hur påverkar de sociala och ekonomiska förändringarna i Tanzania kvinnans ställning levnadsvillkor?

Tanzania är ett av världens fattigaste länder, vidsträckt, dubbelt så stort som Sverige, och lika glesbefolkat, med endast ca 15 miljoner invånare. Människorna har tidigare bott i små spridda och ganska isolerade stamsamhällen. Det finns mer än 130 olika folkgrupper. De har skilda sedvänjor och traditioner. Även om numera majoriteten av befolkningen bor i större byar, är det svårt att sammanfatta kvinnans situation i hela Tanzania. Förhållandena skiljer sig ganska mycket mellan olika delar av landet och mellan glesbygd och tätort. Vad som är sant beträffande kvinnorna i Moshi i norra Tanzania kanske inte alls gäller för kvinnorna i Kigoma vid Tanganyikasjön. Fortfarande finns små isolerade byar dit man endast kan komma till fots eller med terränggående fordon. I dessa byar lever folk alltjämt till stor del i självhushåll. En byskola och några radioapparater är kontakten med omvärlden. Däremot har moderniseringen gått långt i vissa tätbefolkade områden, som t ex på Kilimanjaro sluttningar.

Till Tanzania hör öarna Zanzibar och Pemba med ca 400 000 invånare. Denna rapport bygger huvudsakligen på uppgifter och iakttagelser från fastlandet. Den här rapporten grundar sig framför allt på litteraturstudier (se förteckning), statistik, intervjuer med representanter för Tanzanias kvinnorförbund, för TANU-partiet, premiärministerns kontor, universitetet i Dar es Salaam, vuxenutbildningsinstitutet, socialhögskolan, för Buhare lant-hushållsskola och familjeplaneringsorganisationen, samt på studiebesök vid sykooperativ och barndaghem.

Dessutom har en referensgrupp hjälpt till i arbetet på rapporten. Medlemmarna i den har bott en längre tid i Tanzania. De är Birgitta Berggren, Urban Jonsson, Linnéa Ljungquist, Karin Storm och Lena Östman. De har samtliga bidragit med material, förslag, uppmuntran och konstruktiv kritik.

Många andra - såväl tanzanier som icke-tanzanier - har som privatpersoner intresserat sig för rapporten och bidragit med värdefulla synpunkter.

Dar es Salaam den 12 februari 1977

Pia Eresund

SAMMANFATTNING

I det traditionella tanzaniska samhället fungerade kvinnan mestadels som mer eller mindre självständig jordbruksproducent, trots att hon i många andra avseenden var underställd mannen. När avsaluproduktionen infördes under kolonialtiden förlorade kvinnorna ofta den beslutsrätt de haft över jordbrukets avkastning. Den gamla arbetsfördelningen där kvinnan stod för det mesta rutinarbetet ändrades inte. Hon fick snarare arbeta desto mer.

I dagens läge bor över 90 % av befolkningen på landsbygden och lever av jordbruk. Kvinnorna har där en mycket lång och hård arbetsdag. Förutom arbetet på fälten måste de sköta allt arbete med hushåll och barn, ved- och vattenhämtning. De har sällan ork eller tid att engagera sig i samhällsliga angelägenheter. Kvinnor är därför sällsynta i ledande positioner i byarna.

De senaste åren har en snabb utveckling av småindustrier och kooperativ såväl på landsbygden som i städerna skett, och den politiska kvinnoorganisationen UWT uppmuntrar kvinnor att delta i sådana företag. Myndigheterna satsar dock inte tillräckligt på att ge stöd och handledning åt dessa grupper, utan överlåter denna viktiga uppgift till UWT som saknar resurser i form av utbildad personal och transportmöjligheter.

I städerna råder arbetslöshet eller undersysselsättning och kvinnorna har där svårt att få arbete. Även kvinnor med högre skolutbildning har sedan några år tillbaka ibland svårt att få anställning. Männens konkurrerar mestadels ut kvinnorna och arbetsmarknaden genomsyras av fördomar mot kvinnlig arbetskraft. Likalönsprincipen är genomförd och i teorin är kvinnorna inte utestängda från något yrke - men de återfinns ändå främst inom traditionella kvinnoyrken. Andelen kvinnor av fast anställda lönearbeta-re var 1974 ca 10 %.

Kvinnorna i Tanzania har alla politiska rättigheter, men hindras av traditionella könsrollsuppfattningar, av brist på utbildning och av en alltför tung arbetsbörda från att göra bruk därav. I parlamentet finns 17 kvinnor, vilket utgör 8 % av samtliga ledamöter. Det finns två kvinnliga ministrar i regeringen.

På utbildningens område är ojämlikheten mellan män och kvinnor mycket slående. Fortfarande tas många flickor ur skolan i förtid för att giftas bort eller hjälpa till hemma. Andelen flickor som går ut primärskolan har dock stadigt ökat och var 1975/76 ca 36 %. När alla barn mellan 7 och 12 år kan beredas plats i primärskolan - enligt planen skall detta ske före utgången av 1977 - kommer allmän skolplikt att införas och detta kommer att betyda mycket för landets kvinnor. Alfabetiseringskampanjen har för kvinnornas del gett ett mycket gott resultat, 1975 var ca 55 % av den kvinnliga befolkningen läskunnig mot ca 20 % 1967.

Andelen flickor i sekundärskolan har inte ökat de senaste åren och ligger på ca 28 %. Endast ca 14 % av dem som examineras från sekundärskolan är flickor. På universitetet utgör flickorna endast ca 7 %. Regeringen har nu beslutat att undanta de kvinnliga studenterna från kravet på 2 års förvärvsarbete före universitetsstudier - en åtgärd som man hoppas skall underlätta för fler flickor att studera.

Trots att jordbruksproduktionen i landet alltjämt är mycket beroende av kvinnans arbetsinsats är det till övervägande delen män som deltar i jordbruksutbildning.

Lagstiftningen i landet strävar mot att upprätta jämlikhet mellan alla människor, oberoende av kön. Sedvanerätten tillämpas dock alltjämt vid sidan av den nationella lagen, så att man i praktiken har två lagssystem att koordinera i rättsfall. Detta betyder bl a att fadern i de flesta fall erhåller vårdnaden om barnen vid en skilsmässa och att kvinnan sällan får något underhåll. En kvinna får dessutom sällan arva. I äktenskapet förväntas hon lyda mannen och hustrumisshandel är vanlig. Numera måste den första hustrunge sitt samtycke till att mannen tar sig en ny hustru. Månggifte är inte längre så vanligt i den yngre generationen.

Preventivmedel är gratis, men ges endast till kvinnor som redan fått åtminstone ett barn. Antalet föräktenskapliga graviditeter ökar. En skolflicka som blir gravid måste sluta skolan och har ingen möjlighet att återuppta sin skolgång senare. Ogifta mödrar, som har fast anställning, kan dock sedan något är tillbaka erhålla 3 månaders betald **moderskapsledighet**, i likhet med de gifta mödrarna. Moderskapsledigheten avses för övrigt nu utsträckas till att gälla även kvinnor som arbetar i utvecklingsbyar.

Kvinnan får numera ofta klara sig utan det stöd och den trygghet som de fasta reglerna och storfamiljsystemet i det traditionella samhället gav, medan hon ännu **långtifrån** uppnått den frihet och jämlikhet som det nya samhället väntas kunna ge. Trots att den officiella inställningen till kvinnornas frigörelse i landet är positiv, görs mycket få framställningar om bistånd för speciella kvinnoinsatser. Värdet av sådana särskilda kvinnoinsatser kan diskuteras, men i varje fall lanthushållsskolorna torde ha stor betydelse för såväl landets välfärd som kvinnornas frigörelse. Mer allmänna åtgärder, såsom framför allt vattenprogrammet och utbyggnaden av primärskoleutbildningen torde dock på sikt **få** de största effekterna. Ujamaa-systemet tycks i teorin ge kvinnorna samma möjligheter som männen att göra bruk av sina politiska, ekonomiska och sociala rättigheter, men här behövs

satsningar på åtgärder som underlättar vardagsarbetet. Likaså är det viktigt att bygga ut och utveckla den kollektiva barnomsorgen samt hälso- och sjukvården. En förutsättning är naturligtvis också att könsrollsatityderna hos såväl män som kvinnor i landet samtidigt förändras.

KVINNAN I DET TRADITIONELLA SAMHÄLLET

I de traditionella samhällena i Tanzania levde människorna i självhushåll. Varje storfamilj eller klan producerade i stort sett vad medlemmarna behövde av livsmedel, kläder och andra förnödenheter. Arbetsuppgifterna delades mellan alla arbetsföra personer och fördelningen var strängt könsbunden. Kvinnor utförde vissa sysslor, män andra. Tidigt fick barnen lära sig vad som var kvinno- respektive mansgöra. En sådan strikt arbetsfördelning var ändamålsenlig i denna typ av samhälle, eftersom den garanterade att det i varje familj fanns vuxna som kunde utföra alla slags nödvändiga arbeten.

Den viktigaste näringen i landet var jordbruk. Jorden tillhörde vanligen storfamiljen, klanen eller stammen och varje gift man tilldelades brukningsrätt till ett visst stycke jord. Liksom i många andra afrikanska länder söder om Sahara var det kvinnorna som arbetade mest i jordbruket. Männen bidrog med sådant tungt men tillfälligt arbete som att röja och svedja ny mark. Men det var kvinnorna som skötte det mödosamma dagliga arbetet med att hacka, luckra, plantera, gallra, rensa och skörda. Kvinnorna tog dessutom hand om småboskap såsom getter, höns och grisar. Dessutom var det kvinnans uppgift att laga mat, tvätta, städa, skaffa ved och vatten - ofta från avlägsna platser - samt sköta småbarn.

Vad gjorde då männen? De skaffade kött och fisk till hushållet, och i den mån storboskap förekom, var det männen som tog hand om den. Bostäderna byggdes och underhölls vanligen av männen. Det var också männen som svarade för odling av fleråriga växter, huvudsakligen fruktträd och palmer.

Tillvaron hotades ofta av fientliga stammar eller vilda djur och det var männens uppgift att försvara boplatsen mot dessa. Även de mer fredliga relationerna till andra stammar och klaner sköttes av männen, liksom det var männens sak att bilägga tvister inom den egna gruppen. "Förvaltandet av kunskap om det egna samhället och bekräftandet av dess övergripande ideologi kan sägas ha utgjort männens huvudsysselsättning i självhushållningssamhället, medan kvinnornas huvudsysselsättning utgjorts av produktion för att trygga existensen för detta samhälle." (SIDA: Utvecklingen och kvinnans ställning i u-land, 1973, avsnittet om Kvinnans ställning inom jordbrukssektorn i Kenya och Tanzania.)

Samhället var i allmänhet starkt patriarkaliskt, även i de fåtaliga stammar där arvsrätten gick på moderns sida. Familjens överhuvud var fadern. Det var han som beslutade i alla väsentliga frågor och representerade familjen gentemot det omgivande samhället. När en ung man gifte sig, stannade han vanligen kvar i sitt föräldrahem, men byggde en hydda åt sin hustru och tilldelades ett stycke mark att bruka för egen räkning.

Den unga kvinnan däremot var i regel tvungen att lämna sitt föräldrahem och flytta in i en helt ny släktgemenskap. Äktenskapet betraktades i första hand som en förening mellan två släkter, en slags affärstransaktion där den ena slakten mot ersättning överlämnade en medlem till den andra. För brudgummens släkt var det viktigt att den nya familjemedlemmen var frisk, stark, arbetsam och villig att anpassa sig till deras livsmönster. För brudens familj var det väsentligt att deras dotter kom till en familj där hon kunde få det bra. Alla medlemmar i de två berörda släkterna deltog därför engagerat i den beslutsprocess som föregick äktenskapsavtalet. Vanligen tillgick förhandlingarna så att brudgummens släktingar besökte brudens familj medförande gåvor, ofta öl, som man sedan konsumerade tillsammans. Denna samvaro gav familjerna tillfälle att lära känna varandra närmare. Det brudpris som mannens familj sedan betalade till kvinnans familj kunde bestå av olika slags varor. Inom de grupper där storboskap förekom var det vanligen kor. Brudpriset utgjorde en kompensation till flickans familj, som nu förlorade hennes arbetskraft efter att ha fött upp henne till mogen ålder. Det gav å andra sidan mannens familj rätt till brudens framtida arbetsinsats och till hennes avkomma.

Det var mycket viktigt att en flicka var orörd vid giftermålet, liksom att hon förblev trogen under äktenskapet, så att mannen kunde vara säker på att de barn hon födde verkligen var hans. Utomäktenskapliga barn var sällsynta. Dels giftes flickorna vanligen bort så snart de blivit köns mogna, dels undervisades de unga vid pubertetsriterna noggrant i hur långt de kunde gå i sexuella lekar utan att bli med barn. De flickor som trots allt fick barn före äktenskapet straffades hårt, i vissa stammar med att stenas till döds.

Äktenskapets främsta syfte var att avla barn och föra släktens existens vidare. Barn betraktades också som arbetskraft och fick tidigt hjälpa till med olika slags sysslor. Barn innebar ju även en försäkring för ålderdomen. Eftersom barnadödligheten var mycket hög måste barnen födas i en jämn ström. När den sistfödda lärt sig gå, var det dags att börja på nästa.

Äktenskapen var ofta polygama, d v s en man hade flera hustrur. På detta sätt kunde alla kvinnor bli hustrur och mödrar trots ett visst kvinnoöverskott. För mannen betydde flera hustrur en större arbetsinsats och fler barn, vilka i sinom tid också skulle bli arbetskraft. Ju fler hustrur en man hade, dess mer jord kunde han bruka. För kvinnan betydde en eller flera medhustrur en lindring i arbetsbördan. Hustrurna hade vanligen en viss självständighet gentemot varandra. De bodde var och en i en egen hydda och hushållade där för sig själv och sina barn. Mannen brukade äta och sova hos familjerna i tur och ordning. Varje hustru hade i regel sin egen jordlapp att odla, som hon ansvarade för själv. Den första hustrun ansågs vanligen vara högst i rang och hennes barn närmast till att arva fadern.

Om en man dog innan hans söner hunnit bli vuxna, ärvde någon av hans bröder - eller annan manlig släkting - hans hustrur, barn och egendom. Om sönerna var vuxna, var det de som ärvde och fick ta hand om kvinnor och minderåriga barn. En änka, som av någon anledning inte ville flytta till någon av sin avlidne mans släktingar, kunde i allmänhet istället återvända till sin ursprungsfamilj. Men hon fick inte ta med sig några barn, eftersom dessa tillhörde mannens familj. Det enda hon kunde ta med sig var den egendom hon själv fört med sig i boet (hushållsredskap o d) samt eventuella gåvor som mannen givit henne.

En kvinna, som arbetade hårt och födde många barn, kunde räkna med gruppens aktning och uppskattning. Givetvis var det ett hårt öde att vara ofruktsam, eftersom kvinnans främsta livsuppgift var att föda barn, men hon kunde i allmänhet kompensera detta med att arbeta desto mer. Genom månggiftet kunde mannen ändå försäkra sig om avkomman.

Kvinnan fick vanligen fritt förfoga över avkastningen från den jordlapp (shamba) som mannen lät henne bruka. Hon måste naturligtvis förse familjens med mat ifrån den, och det blev kanske sällan något överskott, men när detta inträffade kunde hon sälja det och i allmänhet själv förfoga över inkomsten.

Inom storfamiljen kände alla varanda och visste vad som pågick. En kvinna, som behandlades illa av sin man, kunde få gruppens stöd i att återvända till sin egen familj. Mannens släktingar utövade vanligen stark press på honom för att få honom att ändra sitt beteende och be om förlåtelse.

Det kan synas som om den tanzaniska kvinnan redan i det traditionella samhället utnyttjades och förtrycktes av mannen. Men det är viktigt att komma ihåg att

den traditionella afrikanska livssynen inte är så individinriktad som den västerländska. I de östafrikanska samhällena har individen varit till för gruppen, inte tvärtom. En människa har upplevt sig själv i första hand som medlem av en viss grupp. För gruppens överlevande har det ofta varit ändamålsenligt med specialisering och segregering mellan könen.

Vi bör akta oss för att idealisera det traditionella samhället, men å andra sidan får vi inte heller göra motsatsen och bortse från de positiva sidorna. Livsmönstren var väl genomarbetade och ritualiserade, så att var och en visste vad som förväntades av henne eller honom. Den som följde de givna reglerna slapp förmodligen den osäkerhet och ensamhet som så ofta plågar människan i det moderna samhället.

Utan tvivel hade kvinnan också i det traditionella samhället ett mycket hårt och slitsamt liv samt en ställning underordnad mannens. Nyerere säger följande i "Socialism och jordbruksutveckling" 1967: "Även om vi försöker dölja det och trots de överdrifter som våra kritiker gång på gång har hängett sig åt, så kvarstår faktum att kvinnorna i det traditionella afrikanska samhället hade en helt annan ställning i gemenskapen än männen. Och inte bara det, de betraktades också i viss utsträckning som underlägsna. Det går inte att förneka att kvinnorna utförde och fortfarande utför en större andel av arbetet på åker och äng och i hemmen än männen. På grund av sitt kön jämställdes de inte med männen trots att de bidrog till familjens välstånd. Även om det är fel att anta att de alltid har varit en förtryckt grupp är det i alla fall sant att de inom det traditionella samhället utsattes för hård behandling och tvingades till underkastelse. Detta är absolut oförenligt med våra socialistiska idéer om alla människors jämlikhet och allas rätt att leva i trygghet och frihet. Om vi önskar en snabb och gynnsam utveckling för vårt land är det väsentligt att våra kvinnor får leva i full jämlikhet med landets manliga medborgare."

KOLONIALTIDEN

De europeiska kolonisatörernas och missionärernas ankomst till Östafrika och Tanganyika medförde på sikt stora förändringar för bönderna i vissa delar av landet. De var i första hand intresserade av att öka produktionen av exportgrödor som t ex kaffe, bomull och sisal för att tillfredsställa den ökade efterfrågan i moderlandet. Detta hade två viktiga effekter. Dels kom vissa delar **landets** jordbruksareal, ofta de bördigaste, att tvångsmässigt användas till sådana avsalugrödor. Dels blev en mängd afrikanska män lönearbetare, ofta på

plantager långt hemifrån. På detta sätt drogs tanzanierna in i en penningekonomi från att tidigare uteslutande levt i självhushållsekonomi. De avkrävdes vidare skatter av kolonialmakten och pressades därigenom ytterligare till lönearbete och avsaluproduktion.

I de områden där avsaluodlingarna förlades kom en allt större del av jorden att användas för produktion av icke-födoämnen. Det var i regel männen som stod för avsaluproduktionen, dels eftersom det i de flesta områden sedan gammalt varit sed att männen haft hand om fleråriga grödor, dels eftersom européerna vände sig till männen för att lära ut kunskaper om nya grödor och ny odlingsteknik. De nya redskap som infördes blev så gott som enbart männens redskap. Boserup (Kvinna i u-land 1970) påpekar att plogbruket inte passar kvinnan, eftersom det kräver fysisk styrka och inte så lätt kan kombineras med barnpassning och hushållsarbete.

I de områden där avsaluproduktionen infördes rubbades kvinnans ställning som självständig jordbruksproducent och hon förlorade stora delar av den jord som hon tidigare odlat födoämnen till familjen på. Men den gamla arbetsfördelningen där kvinnan stod för det mesta rutinarbetet ändrades inte. Hon fick snarare arbeta desto mer, eftersom hon nu också måste fungera som arbetskraft i avsalujordbruket, över vars avkastning hon inte kunde bestämma.

I andra delar av landet där avsaluodling inte utfördes, t ex Kigoma, avtappades i stället landsbygden på yngre män, då dessa reste till sisalplantager som lönearbetare. Jordbruket och födoämnesproduktionen hemma överlämnades helt åt kvinnorna vilket sänkte produktionen. Att unga män flyttar från landsbygden till tätorter och städer för att söka avlönat arbete har varit och är fortfarande mycket vanligt, om också inte i samma omfattning som i andra mer industrialiserade och urbaniserade afrikanska stater. Det finns betydligt fler kvinnor än män på landsbygden i dagens Tanzania och det är inte ovanligt att en lönearbetare i staden har en eller två fruar på landet, som sköter familj jordbruket.

Kolonialmakten behövde inte endast jordbruksarbetare utan också lokal arbetskraft inom vissa s k manschettyrken. Man behövde kontorspersonal och lägre tjänstemän inom administrationen, sjukvårdspersonal och byskollärare. Skolor inrättades därför, men endast för pojkar. Under den tyska perioden fanns inte en enda statlig flickskola. Flickorna hänvisades till ett fåtal missionskolor, där de fick högst 1-2 års undervisning, framför allt i katekes. De flesta gick förstås inte alls i någon skola. Under den brittiska

perioden inrättades några få statliga flickskolor, men flickornas utbildningsmöjligheter släpar än i dag efter. Vid självständigheten 1961 fanns det bara 5 flickor i hela landet som gått ut högsta årskursen i sekundärskolan (motsvarande svenskt gymnasium).

För kvinnans del syns kolonialtiden på de flesta håll i Östafrika ha medfört att hon tvingades arbeta hårdare än förr, medan hon ofta förlorade beslutsrätten över sitt arbetes avkastning. Samtidigt fick hon inte heller den möjlighet till utbildning och/eller anställning inom den moderna sektorn som kom vissa av männen till godo. Männen drogs alltså i viss mån in i penningekonomi och stadsliv medan deras kvinnor blev kvar i traditionellt landsbygdsliv. På så sätt uppstod en klyfta mellan män och kvinnor, som vidgades ju mer samhället moderniserades. I Tanzania har dock merparten av männen stannat kvar på landsbyden, varför denna klyfta kanske endast är betecknande för en mindre del av befolkningen.

KVINNAN AV I DAG

Man behöver inte vistas länge i Tanzania för att lägga märke till vilken enorm arbetsbörda som genomsnittskvinnan har. Även bokstavligen talat är det hon som bär bördor. Så är det i alla fall på landsbygden, men också i storstaden Dar es Salaam kan man möta kvinnor och flickor med stora vedknippen, korgar eller hinkar på huvudena, ibland dessutom med småbarn på ryggar. Det är alltid kvinnans uppgift att hämta vatten, ved och andra förnödenheter till hushållet.

Över 90 % av befolkningen bor på landsbygden och lever av jordbruk. Kvinnan på landet stiger vanligen upp före eller i soluppgången, lagar frukost till familjen och hämtar vatten. Sedan går hon ut och arbetar på åkern (shamban), familjens eller byns. Småbarnen passas för det mesta i hemmet av äldre syskon eller gamla, annars får de följa med modern till shamban.

Sent på eftermiddagen kommer kvinnan hem. Då måste hon samla ved till kvällsmatlagningen, kanske måste hon hämta vatten igen. Matlagningen är ingen snabb eller enkel process. Råvarorna måste stötas eller malas länge innan de kan kokas. Redskapen är primitiva. All matlagning äger rum utombus och kokningen sker vanligen över en öppen eld.

Mannen å sin sida har oftast gott om tid att ta igen sig efter arbetsdagen. Det är dessutom långtifrån alla män som arbetar lika hårt som kvinnorna i jordbruket. Enligt den traditionella arbetsfördelningen sköter kvinnorna ofta alltjämt allt rutinarbete, medan männen utför mer tillfälliga tyngre arbeten. Samtidigt minskar det tyngre arbetet i och med mekaniseringen av jordbruket. Männen har därför ofta lite att göra och tillbringar mycket tid med att sitta och dricka öl

och samspråka med andra män. På bymöten och dylikt är det männen som representerar familjen, dels är traditionen sådan, dels är kvinnorna alltför trötta efter sin långa arbetsdag för att aktivt orka engagera sig i allmänna frågor.

Elly Jannes beskriver en kvinnas lott i "På väg till ujamaa" 1972: "Länge trodde jag att Romana var änka. Ensam arbetade hon med tobaken, plockade bladen, knöt ihop dem över käppar som hon hängde över stänger i torklådan. Ensam arbetade hon i åkerlappen utanför huset där hon odlade majs, sötpotatis, ärter och bönor. Ständigt var hon i farten med minsta barnet dinglande på ryggen. Hon högg ved, kånkade vatten, stötte majs, passade grötgrytan, tvättade kläder.

Så en morgon fick jag se en karl sitta utanför huset och äta gröt, en kraftig karl klädd i armérock från andra världskrigets dagar och med en stor slokhatt tryckt över ögonen. Senare på dagen stod han vid tobakslandet men han arbetade inte, stod bara och in**spekterade** Romanas arbete. Efter några dagar var han försvunnen igen.

Jo, han var hennes man berättade hon. Men han hade en annan hustru och en annan tobaksåker ett par mil bort och han delade sin tid mellan de bägge familjerna. Hustru nummer två var mera oerfaren i tobaksodling, så han fick lov att hålla till mest hos henne...

Var tobaksodling lönande?

Ja, hon visste inte så noga för det var mannen som stod för affärerna."

Givetvis är det i de fattigaste familjerna som kvinnorna har det svårast. I rikare familjer såväl på landet som i staden kan kvinnans dubbla arbetsböda lindras genom att hyra arbetskraft och transport.

I Arushadeklarationen 1967 sägs bl a följande om kvinnorna: "Sanningen är den att i byarna arbetar kvinnorna mycket hårt. Ibland arbetar de 12 eller 14 timmar om dagen. De arbetar t o m på söndagar och allmänna helgdagar. Kvinnorna i byarna arbetar hårdare än någon annan i Tanzania. Men de män som bor i byarna (och vissa av kvinnorna i städerna) har semester halva sitt liv."

Att växa upp till kvinna

I de flesta familjer anses en pojke mer värd än en flicka. Han får ofta mer och bättre mat för att växa sig stor och stark. Flickan sätts tidigt i arbete med olika slags sysslor i och omkring hemmet. Eftersom modern har så mycket att göra behöver hon all hjälp

hon kan få - och det är uteslutet att pojkar skulle kunna utföra kvinnoysslor i hemmet, alltså blir det döttrarnas sak. Därför får flickorna ofta inte gå i skolan - deras arbetsinsats behövs hemma. Om en flicka klagar över att hon måste arbeta så mycket mer än sina bröder, kan hon få höra att det är så eftersom hemmet inte är hennes på samma sätt som det är deras. Hon skall giftas bort till en annan familj så snart hon blivit vuxen.

I Tanzania som i andra afrikanska länder har det varit sed att markera puberteten med invigningsriter. I vissa stammar bibehålls denna tradition alltjämt, men på många håll och särskilt i tätorterna förekommer sådana riter inte längre. Många stammar låter alltjämt omskära pojkarna och muslimerna gör det alltid, men omskärelsen äger numera ofta rum redan i förskoleåldern och ledsagas i allmänhet inte av några riter eller ceremonier. Endast ett fåtal stammar låter numera omskära flickorna och då i allmänhet efter inträdet i puberteten. TANU-partiet och kvinnoförbundet har uttalat sig emot kvinnlig omskärelse, eftersom denna ofta kan vara direkt skadlig och ibland leder till flickans död. Det sägs att moderna unga tanzaniska män inte gärna vill gifta sig med omskurna flickor. Men man hör också talas om enstaka exempel på motsatsen - där män kräver att deras blivande brud låter omskära sig före bröllopet.

När den gamla traditionen med invigningsriter i puberteten försvinner, tycks ett tomrum uppstå och anpassningen till vuxenlivet blir svårare för de unga. Någon sexualundervisning förekommer inte i skolorna och antalet föräktenskapliga graviditeter ökar. Under 1976 har ett antal insändare och artiklar i dagstidningen Daily News tagit upp frågan och det tycks finnas ett vaknande intresse för att införa sexualundervisning i skolorna. Problemet är troligen att ingen inom partiet eller dess kvinnoförbund ännu är villig att propagera för saken av rädsla för att få alltför många partikamrater emot sig.

I kusttrakterna förekommer alltjämt på vissa håll en ganska extrem form av kvinnlig pubertetsrit. I samband med sin första menstruation stängs den unga flickan in i ett särskilt rum, där hon får stanna från några månader upp till några år. I allmänhet släpps hon inte ut förrän hennes bröllop redan är arrangerat. Meningen är att flickan skall kunna utvecklas till kvinna skyddad från omgivningens onda krafter. Man tror att hon annars inte skall kunna föda normala barn. Men avsikten är troligen också att skydda henne från sexuell närmanden så att hon kan behålla sin oskuld fram till bröllopet. Ytterligare en avsikt torde vara att uppfostra och vänja flickan till passivitet och foglighet. Denna sed motarbetas numera av TANU och föräldrar får inte på detta sätt hålla sina flickor borta

från skolgång. Det är dock långtifrån alla tonårsflickor som får plats i någon skola. Marja-Lisa Swantz beskriver i "Ritual and Symbol in Transitional Saramo Society" (1970) ingående hur det går till när flickan efter sin första menstruation under många invecklade ceremonier förs in i det halvmörka rum där hon sedan skall vistas. Hennes tillvaro i detta rum omgärdas av tabun. Hon får inte tala högt, bara viska. Hon får inte träffa vissa personer, t ex inte sin egen far. Hon får egentligen aldrig gå ut, och absolut inte under dagtid. Hon får endast utföra vissa sysslor och den mesta tiden tillbringar hon liggande på en säng, som är så kort att hon inte kan sträcka ut sig utan måste krypa ihop. Reglerna följs numera mer eller mindre strikt, men isoleringen och passiviteten betonas alltid. De flickor som intervjuats efter en sådan instängning hade sällan något positivt att säga om upplevelsen, utan tyckte att det hela varit tråkigt och meningslöst.

Dubbelmoralen är starkt etablerad i Tanzania och det anses vara en stor skam för en flicka att få barn utan att vara gift, samtidigt som detta blir en allt vanligare företeelse. Gifta män har ofta unga skol-flickor som älskarinnor. En flicka, som blir med barn, måste sluta skolan så snart detta upptäcks, och har ingen möjlighet att återuppta sin skolgång senare. Därigenom är hennes möjligheter på arbetsmarknaden minimala och som ogift mor är hennes utsikter att bli gift ytterst små. Därför blir prostitution ofta enda utvägen, såvida inte flickan tar till mer drastiska metoder såsom illegal abort eller **gör sig av med det** nyfödda barnet i en sopbehållare.

Fadern till ett utomäktenskapligt barn har enligt lag försörjningsskyldighet, men om han nekar till faderskapet är det ytterst få som gör rättssak av det hela. Några biologiska prover eller dylikt utförs inte och det är därför mycket svårt att bevisa att någon är far till ett barn, om han själv nekar. De flesta flickor är också rädda för den publicitet som en rättegång medför.

En ljuspunkt finns: Sedan 1975 får även ogifta yrkesarbetande mödrar 3 månaders betald moderskapsledighet. Dessförinnan hade endast gifta mödrar denna förmån.

Äktenskap

Så snart en flicka närmar sig mogen ålder, börjar familjen se sig om efter en lämplig äkta man. Numera måste dock en flicka ha fyllt 15 år för att få gifta sig. Är hon under 18 måste hennes far ge sitt samtycke. Båda parter skall ingå äktenskapet av fri vilja och teoretiskt kan en flicka inte längre tvingas till äktenskap mot sin vilja. I den yngre generationen tenderar familjens inflytande på valet av partner att minska. Man gifter sig av kärlek och inte heller alltid med någon från den egna stammen. Men så länge brudpriset som tradition finns kvar, har de unga knappast

full valfrihet. Flickan kan knappast bortse från den betydelse som brudpriset storlek har för hennes familj.

Brudpriset vara eller icke-vara diskuteras f n mycket. Moderna unga tanzanier betraktar seden som otidsenlig och inser att den konserverar ojämlikheten mellan könen. Särskilt flickorna håller ändå ofta fast vid traditionen när de gifter sig, av hänsyn till sina föräldrar. Det är dock inte enbart fråga om ekonomiska hänsyn. "De skulle inte anse mig vara riktigt gift därhemma annars" säger en studentska. Brudpriset är en slags bekräftelse på att båda familjerna ingår en förening. Om äktenskapet skulle knaka i fogarna, känner släktingarna på bägge sidor ett ansvar och försöker hjälpa till att lösa konflikten. Detta uppfattas som en trygghetsfaktor av kanske särskilt kvinnan, som vid en skilsmässa ofta blir sämst ställd. På senare år har dock brudpriset i många avseenden förlorat denna mer ceremoniella karaktär och alltmer kommersialiserats. Förhandlingarna och ceremonierna krymps ihop, brudgummen kommer från sitt arbete i staden och har bråttom, betalar med pengar i stället för som tidigare vanligen med kor. Det är en väsentlig skillnad: pengar är döda och utbytbara, korna behöll man och kände igen, de utgjorde ett synligt band mellan familjerna för en längre tid framåt. Brudpriset kommer förmodligen att försvinna av sig självt i nästa generation. De unga kommer att själva välja livspartner och äktenskapet blir en mer individuell affär. Risker är väl att kvinnan då får en mer otrygg ställning, om hon inte samtidigt frigör sig även i ekonomiskt avseende.

I städerna förekommer numera att man lever tillsammans och bildar familj utan att gifta sig. Männens uppfattning om den idealiska hustrun är att hon skall vara arbetsam, tillbakadragen och tålmodig. Hon låter sin man bestämma och frågar inte efter hur mycket pengar han egentligen tjänar, utan nöjer sig med de hushållspengar hon får. Hon deltar inte i diskussioner i sin mans närvaro. Även om de yngre tanzaniska kvinnorna alltmer börjar ifrågasätta och opponera sig mot hustruns traditionellt undergivna attityd, verkar det än så länge ovanligt att två makar lever tillsammans i ett jämlikt förhållande.

1971 fick Tanzania en ny äktenskapslag, som i många avseenden avsevärt förbättrade kvinnornas ställning i äktenskapet. Enligt denna lag har mannen inte längre rätt att kroppsligen bestraffa sin hustru. Lagen efterlevs väl knappast ännu och enligt den islamska lagen är det t o m mannens plikt att slå sin hustru om hon inte lyder. Hustrumisshandel är mycket vanligt och i november 1976 stod en notis i Daily News om en 60-årig man, som oavsiktligt slagit ihjäl sin tonåriga hustru. Han gick helt fri från straff.

Månggifte, d v s att en man har flera hustrur, är fortfarande vanligt, särskilt på landsbygden, men förefaller vara i avtagande. Enligt beräkningar från den senaste folkräkningen (National Demographic Survey 1973) skulle omkring 1/3 av de gifta kvinnorna i landet leva i polygama äktenskap. Denna siffra får dock betraktas som mycket osäker.

Kristendomen tillåter bara monogama äktenskap och ca 1/3 av befolkningen i landet är kristen. Det förekommer dock att kristna män har flera hustrur, särskilt äldre som funnit det svårt att efter sin omvändelse förskjuta alla utom en. För muslimerna är månggifte tradition och de utgör numera minst 1/3 av befolkningen.

Enligt den nya äktenskapslagen måste den första hustrun ge sitt samtycke innan mannen kan ta sig en ny hustru. Men hon får inte säga nej utan tungt vägande skäl och i praktiken lär hon knappast kunna hindra att mannen gör som han vill. När ett äktenskap ingås måste numera kontrahenterna skriftligen förklara äktenskapet som antingen monogamt eller potentiellt polygamt. Detta innebär troligen att det i framtiden kommer att finnas mycket få polygama äktenskap, eftersom de flesta äktenskap som nu ingås registreras såsom monogama.

Det är i dagens Tanzania knappast lika fördelaktigt som förr med flera hustrur, särskilt inte i tätbefolkade områden där den odlingsbara jorden börjar bli knapp. I tätorterna innebär månggifte inte någon fördel för kvinnorna i form av lättnad i arbetsbördan. I stället blir den ekonomiska standarden sämre, när mannen på sin lön skall försörja två familjer i stället för en. Systemet kan fungera i traditionell landsbygds- miljö, och då under förutsättning att kvinnorna fortsätter att utföra det mesta arbetet.

I sexuellt avseende verkar de flesta tanzaniska män alltså polygamt inställda, på så sätt att de ofta har utomäktenskapliga förbindelser mer eller mindre öppet. Hustrun har däremot inte samma frihet och får ibland i de muslimska familjerna inte röra sig utanför hemmet utan sin makes tillstånd. I en del områden får kvinnorna t ex inte gå och handla själva.

Familjeplanering

Ca 1/4 av Tanzanias befolkning på 15 miljoner utgörs av kvinnor i barnafödande ålder. Årligen föds ca 6-700 000 barn, och minst 1 000 kvinnor dör i barnsäng. Enligt en undersökning som gjordes 1973, "The Young Child in Tanzania", dör 25 % av barnen innan de nått skolåldern till följd av sjukdom i kombination med under- och felnäring. De flesta kvinnorna föder sina barn i hemmet. Sjukhusen har inte tillräcklig kapacitet och på landsbygden är det ofta långt

till närmaste klinik. I städerna har alla möjlighet att föda på sjukhus, men normalt får modern stanna högst 24 timmar efter en förlossning på grund av platsbrist.

Synen på familjeplanering har i Tanzania väsentligen skilt sig från den i andra utvecklingsländer såsom t ex Kenya och Indien. På lång sikt anses landet vara alltför glesbefolkat varför befolkningen skulle kunna bli mycket större. På kort sikt inses å andra sidan att familjeplanering behövs av hälsoskäl. De barn, som föds bör ha en chans att växa upp till friska och starka människor. Täta graviditeter och många barn försvagar och gör många kvinnor gamla i förtid. Samtidigt är barnen åtminstone på landsbygden fortfarande den enda möjliga försäkringen för ålderdomen. Den bästa formen av familjeplanering anses därför ofta vara ett utbyggt hälsovårdssystem som sänker barnadödligheten.

Numera är familjeplanering dock politiskt accepterad, och många kvinnor efterfrågar möjligheter till barnbe- gränsning. Attityden bland männen är dock den motsatta, särskilt på landsbygden. Många anser, att en kvinna med tillgång till preventivmedel blir sexuellt lösaktig. Familjeplaneringsorganisationen i Tanzania (UMATI) distribuerar gratis preventivmedel av alla slag till de mödra- och barnavårdskliniker som numera finns på över 100 ställen runt om i landet. Det är dock svårt för kvinnorna i isolerade byar att komma till en sådan klinik. Endast kvinnor som redan fött åtminstone ett barn tas emot vid dessa kliniker. En ung, ogift kvin- na kan inte vända sig dit för att skydda sig mot en ovälkommen graviditet, och inga planer finns att ut- sträcka servicen till denna kategori. Antagligen är UMATI rädda för att förlora sitt goda rykte.

Abort är olagligt men kan erhållas på medicinska grunder. Ingen officiell diskussion förekommer om legalisering av aborter. Hur många illegala aborter som utförs och hur många kvinnor som dör eller får men för livet är inte känt.

I Tanzanias skolor ges som tidigare nämnts ingen sexualundervisning, trots att behovet är stort. Men initiativet måste komma från partiet och där råder tydligen tveksamhet och splittring i denna fråga.

Skilsmässa

Enligt sedvanerätten, som alltjämt tillämpas vid sidan av den nationella lagen, så att man i praktiken har två lagsystem att koordinera i rättsfall, tillhör barnen i de flesta delar av Tanzania faderns släkt. Denna tradition är djupt förankrad och fadern erhål- ler i de flesta fall vårdnaden om barnen vid en skils- mässa, trots att den nationella lagen stadgar att

vårdnaden skall ges till den av föräldrarna, som anses mest lämpad. Det är dock ganska vanligt att modern får ta hand om barnen till s de fyllt 7 år, eftersom det anses vara bäst för små barn att vistas hos sin mor. Om fadern vill ha barnen, gör modern mycket sällan anspråk på vårdnaden.

Kvinnan mister således nästan alltid sina barn vid en skilsmässa. Detta medför att kvinnor sällan begär skilsmässa, även om de är mycket olyckliga i sina äktenskap. Dessutom får kvinnan efter en skilsmässa ofta svårt att försörja sig. Den egendom som paret tillsammans skaffat skall delas vid en skilsmässa, men i allmänhet tillhör huset m fl kapitaltillgångar endast mannen, liksom nyttjanderätten till jorden. Mannen kan ådömas att betala ett visst underhåll till den frånskilda hustrun, men detta beslutas ofta godtyckligt. Kvinnan har i regel svårt att klara sig, om hon inte har släktingar att falla tillbaka på. I dessa dagar kan inte alltid hennes föräldrar eller bröder ta emot henne i sina hem. Dessutom måste en viss del av brudpriset återbetalas av kvinnans familj, om det är hon som anses vara skuld till skilsmässan. Eftersom kvinnan vanligen inte har någon som helst utbildning, har hon nästan ingen chans till avlönat arbete. Medlemskap i en ujamaaby blir en lösning för allt fler kvinnor i denna situation. Den nya äktenskapslagen innebär en hel del förbättringar för kvinnan, men problemet är tillämpningen av lagen, eftersom sedvanderätten fortfarande påverkar domstolarnas beslut i varierande grad. Det är i alla fall inte längre tillåtet för muslimer att skilja sig från sina hustrur endast genom att upprepa "Jag förskjuter dig!" tre gånger i vittnens närvaro.

Ålderdomen

I Tanzania visas äldre människor vanligen stor respekt och omtanke. Det är självklart **att barnen tar hand om** sina föräldrar på deras ålderdom och detta är framför allt sönerns plikt. Många män är känslomässigt starkt bundna till sina mödrar, delvis en följd av den polygama traditionen, där kontakten med fadern ofta inte blir så stor, därför kan en ung hustru finna det ganska svårt att ha svärmor i huset, eftersom den gamlas ord då är lag. Det har sagts att om en afrikansk mans mor och hustru båda håller på att drunkna skulle han rädda modern först, eftersom han lätt kan få en ny hustru, men ingen ny mor.

I de områden där social och ekonomisk förändring kommit längst ger dock hög ålder inte längre status på samma sätt som förr. Vad de äldre kan berätta om gamla sägner, seder och bruk har inte längre så stor betydelse och intresserar inte den nya generationen, som är inställda på att leva ett helt annat slags liv. På så sätt kan ett åldringsproblem uppstå även

i Tanzania, särskilt som medellivslängden ökar. Detta gäller förstås inte bara kvinnorna - också gamla män kan bli satta på undantag och förlora sin ställning i samhället.

Traditionellt ärver hustrun ingenting efter sin man. Hans släktingar ärver allt - inklusive änkan och ev minderåriga barn. Enligt den nya äktenskapslagen får dock hustrun ärva, men som tidigare nämnts tillåts sedvanerätten fortfarande i hög grad påverka domsluten i många delar av landet. Kvinnorna har därför svårt att slå vakt om sina rättigheter vid arvsskiften och blir ofta mer eller mindre **lottlösa**.

En änka, vars barn inte hunnit bli vuxna, kan i staden numera inte alltid räkna med att bli försörjd av mannens familj. Kvinnor och barn räknas i stadsmiljön inte längre i första hand som arbetskraft utan snarare som försörjningsbörda. Den barnlösa kvinnan hamnar också i en svår situation när hon blir gammal och inte längre orkar arbeta. Hon får lita till släktingars och ev medhustrus barns välvilja, något som inte heller brukar fungera så bra i stadsmiljön.

KVINNAN I PRODUKTIONEN

På landsbygden

Även om det som tidigare nämnts är kvinnan som utför det mesta jordbruksarbetet tar mannen i regel hand om försäljningen av skörden och inkomsterna därav. Detta gäller dock vanligen enbart avsalugrödor och fleråriga växter. Kvinnorna kan själva disponera över t ex grönsaker, bönor och i somliga områden även bananer. Det finns därför vissa möjligheter för företagsamma kvinnor att tjäna egna pengar, i alla fall i de bördigare områdena. Många kvinnor tillverkar även korgar, mattor **och lerkrukor** för försäljning. Ölbrygging är numera också en inkomstbringande kvinnlig sysselsättning.

Kvinnoförbundet i Tanzania har uppmanat kvinnorna att gå samman i kooperativ och att utveckla fler småindustrier av den ovan beskrivna typen ute i byarna. Eftersom många kvinnor är vana vid och inställda på att samarbeta med varandra, är de ofta positiva till idén och försöker sig på det. Men de får oftast helt otillräckligt stöd och ledning från förbundet och själva har de vanligen inga kunskaper i hur en affärsrörelse skall bedrivas. De vet föga om mötesteknik, bankaffärer, marknadsföring, prissättning, bokföring, kreditsystem och vinstfördelning. De flesta kan endast med nöd och näppe läsa, skriva och räkna - många inte alls. Därför har det ofta varit svårt att få dessa företag att fungera någon längre tid och de blir sällan lönsamma för medlemmarna, även om de kanske fyller andra behov för dem. En ytterligare hämsko är att

männen ofta ogillar att deras hustrur deltar i sådana aktiviteter utanför hemmet. De är rädda för att hustrurna skall träffa andra män på det sättet och de känner sig dessutom hotade i rollen som familjens överhuvud. På längre sikt skulle det troligen vara bättre för kvinnorna att deltaga i sådana ekonomiska företag som är öppna både för män och kvinnor. Men under ett övergångsskede kan det vara lämpligt att stödja också speciella kvinnogrupper, eftersom de flesta kvinnor annars inte skulle få lov av sina män att deltaga. Kvinnorna tycks vara aktiva utanför hemmet och familjejordbruket i olika hög grad i olika delar av landet. Det skulle vara av intresse att få detta kartlagt. 1975 företogs en undersökning i en by i Bukoba-regionen (Baguma). Kvinnorna deltog där i mycket liten utsträckning i politiska eller ekonomiska organisationer jämfört med männen. Ogifta kvinnor var dock oftare med än gifta, och yngre mer än äldre. Undersökningen visade vidare att de ensamstående kvinnorna i byn i allmänhet hade bättre ekonomi än de ensamstående männen, vilket skulle kunna vara en följd av att kvinnorna arbetar mer än männen.

Det tycks även i andra områden ofta vara så att kvinnor som uppnått ett visst mått av ekonomiskt oberoende genom eget arbete väljer att leva ensamma. För dem innebär äktenskapet som det vanligen fungerar fler nackdelar än fördelar.

I staden

Att flytta från byn till staden innebär för den tanzaniska kvinnan ofta att ett liv i möda byts mot ett liv i relativ sysslolöshet. För mannen är det vanligen tvärtom - han får längre arbetstid och hårdare arbetsdisciplin i staden än han hade på landet. "När efter flyttningen den ena maken har mycket större fritid och den andra, mycket mer arbete än de är vana vid måste det, som redan nämnts, uppstå slitningar inom familjen. Slitningarna blir dessutom större när mannen finner sig i den ovana rollen som ensam familjeförsörjare." (Boserup: Kvinna i u-land)

De flesta kvinnor i Tanzania saknar skolutbildning utöver primärskolenivå - många har inte ens det. Någon yrkesutbildning har de vanligen inte heller. Det är svårt att få ett fast arbete i staden, särskilt om man är kvinna och utbildad.

En gift kvinna utan utbildning blir därför i staden i allmänhet hemmafru. Detta innebär ofta sysslolöshet. Bostäderna är små och illa utrustade, transportmöjligheterna dåliga, omgivningarna torftiga och det finns inte mycket att företa sig. Barnen får tidigt lära sig att ta hand om sig själva och yngre syskon, såsom de av nödvändighet alltid gör på landsbygden.

Vad gör hemmakvinnan i staden för att få tiden att gå? Av ekonomiska skäl kan hon i regel bara handla det allra nödvändigaste. Vissa män betrör inte sina hustrur med att göra inköp och då har de inte ens den förströelsen. Matlagningen tar visserligen tid, eftersom man saknar bra redskap och halvfabrikat, men å andra sidan har man oftast bara råd att äta en gång om dagen. Dagen tillbringas därför i relativ passivitet. Man sitter och tittar, pratar, flätar håret på varandra i konstfulla frisyrer.

Det finns kvinnliga kooperativa grupper också i städerna, vilka ofta startats av volontärer eller biståndsarbetarfruar. Grupperna arbetar liksom de på landsbygden med att sy, baka, fläta korgar eller dylikt och säljer sedan sina produkter. De har trots medlemmarnas entusiasm samma svårigheter att kämpa mot som grupperna på landsbygden har. För att kunna fortsätta på egen hand, när initiativtagarna försvinner, skulle de behöva regelbunden undervisning och handledning i bl a bokföring och marknadsföring. Ett sykooperativ som startades av svenskor i Kinandoni fungerar dock självständigt f n och tycks vara mycket livaktigt. De behöver ofta också hjälp med att utveckla och förbättra sin produktion. Undervisningen bör troligen helst ske på platsen och inte som nu i form av att en av medlemmarna skickas iväg på kurs några veckor.

Det tycks inte enbart vara ekonomiska motiv som ligger bakom kvinnornas deltagande i sådan här verksamhet. Ett sykooperativ som fungerat i över 2 års tid, hade hela vinsten inestående på banken. Ingen av medlemmarna hade ännu tagit ut någon som helst lön för sitt arbete.

Levnadsstandarden för en familj är ofta lägre i staden än på landet. Priserna är betydligt högre och man saknar dessutom naturatillgångar. Det förekommer, att familjer lyckas skaffa sig bruksrätt till en liten jordlapp utanför staden, och då blir det hustruns uppgift att gå eller åka dit och sköta den. Men de flesta har inte möjlighet att dryga ut sin inkomst på detta sätt. Visserligen har många ofta ett stycke jord kvar i hembyn, men det är inte ofta de kan resa dit och hämta grönsaker.

Vilka möjligheter har den ensamstående, utbildade kvinnan i staden att försörja sig? Unga kvinnor kan få arbete som affärsbiträden, städerskor eller fabriksarbetare, om de har tur. Industrin utgör dock än så länge en mycket liten sektor av arbetsmarknaden. Många kvinnor försörjer sig på privat öltillverkning eller prostitution. Torghandeln och gatuörsäljningen domineras helt av männen i motsats till i Västafrika.

Kvinnor med sekundärskole- eller yrkesutbildning har självfallet lättare att få anställning. Sedan några år tillbaka finns dock en växande arbetslöshet även inom den förra gruppen. De flesta kvinnorna finner man inom serviceyrken - sekreterare, sjuksköterskor etc - eller som lärare. Det finns också kvinnliga tjänstemän inom förvaltning och administration, men endast ett fåtal på höga poster. Männerna konkurrerar mestadels ut kvinnorna på de mest eftersökta platserna, och den statliga sektorn genomsyras av fördomar mot kvinnlig arbetskraft.

Likalönsprincipen är genomförd i Tanzania och kvinnor är i teorin inte utestängda från något yrke. Det utbildas kvinnliga poliser, militärer och busschaufförer. Den arbetsmarknadsstatistik som finns tillgänglig visar bl a att andelen kvinnor av fast anställda lönearbetare i landet 1974 ökat till ca 10 % från 9 % år 1972. 1974 var antalet kvinnliga löntagare 484 086. Denna statistik omfattar dock troligen långtifrån alla som verkligen yrkesarbetar.

Det är självklart, att en yrkesarbetande mor återupptar sitt förvärvsarbete så snart som möjligt efter det att barnet fötts. Hennes inkomst behövs i familjen, och dessutom har mödrar i alla tider arbetat i jordbruket, så det finns ingen "hemma-mamma"-tradition. Det är lätt och billigt att skaffa hemhjälp. Ofta anställs en ung kvinnlig släkting från landet, som endast får kost, logi och litet fickpengar i lön. Det finns en lag som stadgar en viss minimilön, men många får betydligt mindre och nöjer sig med det, eftersom det ger dem möjlighet att bo i stadsmiljö.

De få daghem som finns är överfulla. Dessutom är de i regel aldrig öppna längre än till kl 12 på dagen, och den förvärvsarbetande mamman har därför oftast ingen nytta av dem.

Den tanzaniske mannen deltar sällan i arbetet med hushåll och barn. De flesta män anser detta vara under deras värdighet. En attitydförändring i detta avseende kommer säkert att tvingas fram, här liksom i andra samhällen, även om det kommer att ta tid.

KVINNAN I POLITIKEN

Kvinnorna i Tanzania har alla politiska rättigheter, men ännu så länge är det inte så många som verkligen förmår göra bruk av dem. De hindras av traditionella könsrollsuppfattningar, av brist på utbildning och upplysning, och av en alltför tung arbetsbörda.

I dag finns i parlamentet 17 kvinnor, vilket utgör 8 % av samtliga ledamöter. Att det ändå är så pass många torde till stor del vara presidentens förtjänst, eftersom han nominerat flera av dem. I regeringen finns 2 kvinnliga ministrar, justitie- och bostadsministrarna. Det finns ett fåtal kvinnor på andra höga poster inom förvaltningen - 1 kvinnlig Director of Administration, 1 Regional Commissioner och 6 Area Commissioners.

Det politiska kvinnoförbundet på fastlandet, UWT (Umojawa Wanawakewa Tanganyika) var fram till 1977 den helt dominerande kvinnorörelsen i landet och hade i slutet av 1975 ca 180 000 medlemmar. Den grundades 1962 på Julius Nyereres initiativ. Fr o m februari 1977 kommer UWT att ingå i en ny kvinnoorganisation som omfattar hela Tanzania - alltså även Zanzibar - i samband med sammanslagningen av TANU- och ASP-partierna till ett nytt parti - CHAMA CHA MAPINDUZI (Revolutionära partiet). Kvinnoorganisationen blir alltså knuten till detta nya parti liksom UWT tidigare varit ansluten till TANU.

Organisationen hör alltså till regeringspartiet och arbetar inom ramen för Tanzanias femårsplaner. Man försöker lägga "kvinnliga" aspekter på de utvecklingsprogram som utarbetas. Det finns UWT-avdelningar i varje by och vid varje större arbetsplats. UWT har t ex uppmuntrat vuxenutbildning, framför allt alfabetiseringsprogrammet, och i detta har kvinnorna deltagit mer än männen. Man har vidare arbetat för att genomföra allmän skolgång, något som betyder mycket för kvinnornas frigörelse. Det var UWT som 1962 startade det första daghemmet i landet. Nu finns det ca 1 500 daghem och är UWT med och administrerar de flesta av dessa. Vid varje parlamentsval nominerar UWT 5 kandidater.

UWT uppmuntrar vidare att kvinnor deltar i och startar småindustrier och kooperativ. Enligt årsredogörelsen var i slutet av 1975 203 kooperativa affärer, 107 grönsaksodlingar, 315 småindustrier, 560 kooperativa handarbetsgrupper, 45 hönserier samt 138 hotell och restauranger anslutna till UWT. Totalt deltog ca 45 000 kvinnor i landet i kooperativa företag och småindustrier av detta slag. Förbundet saknar dock resurser att verkligen hjälpa till praktiskt. Det behövs mer personal med kunskaper i t ex marknadsföring, bokföring, ledarskap, som kan gå ut och handleda dessa grupper. Bristen på transport utgör här också ett problem. Ledarna kan endast mycket sällan besöka de byar som ingår i deras distrikt. Vägarna är dåliga och lämpliga fordon saknas i tillräckligt antal.

UWT har ett eget utbildningsinstitut för landsbygds-kvinnor - Rungemba Leaders Training Centre i Iringa. Där utbildas kvinnor i ledarskap och huslig ekonomi under 3-månaderskurser. De skall sedan återvända till sina hembyar och organisera grupper och aktiviteter bland sina medsyststrar. Sannolikt är dock utbildnings-tiden alltför kort med tanke på den bristfälliga skol-
underbyggnad som de flesta bykvinnor har. Kurserna borde följas upp ute i byarna, men här stöter man återigen på transportproblemet. Årligen utbildas ca 120 kvinnor vid Rungemba.

UWT har vidare byggt ett hyreshus i Dar es Salaam, som utan tvekan fyller ett viktigt behov. Unga ogifta yrkesarbetande kvinnor kan få en bostad med relativt god standard. Ensamstående mödrar kan dock inte hyra bostad där.

UWT har ofta förlöjligats och kritiserats för att vara ett forum för högt uppsatta mäns fruar. I samband med sammanslagningen har i dagspressen uttryckts förhoppningen att det nya förbundet mer skall intressera sig för genomsnittskvinnans situation. I en undersökning i Bukoba (Baguma) befanns UWT-medlemskapet i en by vara extremt lågt - endast 5 av 111 kvinnor. Många kvinnor uttryckte en negativ attityd till organisationen och dess lokala ledare, som var en ensamstående kvinna. Motsättning tycktes råda i denna by mellan de gifta och de ogifta kvinnorna. De gifta hindrades ofta av sina män från att delta aktivt i organisationen. Därför blev det de ogifta som var aktiva och ledande, och de gifta upplevde i många frågor konflikt mellan sin solidaritet med de äkta männen respektive med det egna könet. Okunnighet om UWTs målsättning och arbetsmetoder visade sig i denna by vara stor, och Baguma drog slutsatsen att mer information behövdes.

UWT har många problem att brottas med. Inom en så stor organisation finns givetvis många olika åsikter och motstridiga behov, vilket gör det svårt att driva vissa frågor. Ett problem är också att framgångsrika och seriösa yrkeskvinnor i städerna sällan engagerar sig i förbundsarbetet, eftersom de just betraktar UWT som ett kafferepsforum för sysslösa fruar. UWT verkar inte heller få det stöd som skulle behövas från TANU-partiet, t ex personal med utbildning i bokföring och administration. Samtidigt hänskjuts alla frågor som anses vara av vikt för kvinnorna till UWT och de övriga partiorganen anser sig inte behöva befatta sig med dem.

DEN ALLMÄNNA UTBILDNINGSSITUATIONEN

På utbildningens område är ojämlikheten mellan män och kvinnor i Tanzania mycket slående. Av tradition har det ansetts bortkastat att ge flickor utbildning, eftersom de ändå skall gifta sig och sköta hushåll och

jordbruk. Flickornas arbetsinsats behövdes dessutom i hemmet och om överhuvudtaget något av barnen skulle gå i skola - vilket långtifrån alltid var fallet - så var det en av pojkarna. Fortfarande tas många flickor ur primärskolan innan de avslutat denna, men andelen flickor som går ut primärskolan (7 år) har stadigt ökat, från 22 % 1964 till 36 % 1975/76. Dessa unga flickor, som gått mer i skola än sina föräldrar, revolterar sedan ofta mot det mödosamma liv som väntar dem hemma i byn och ger sig av till någon stad. Familjen går miste om brudpriset och flickan själv hamnar ofta i svårigheter eftersom primärskoleutbildningen inte räcker för att erhålla en bättre betald anställning. Arbetslösheten i städerna är som tidigare nämnts stor och särskilt flickorna har svårt att finna arbete. Föräldrar på landsbygden är därför allttjämt skeptiska till värdet av skolutbildning. Undervisningen i skolorna måste antagligen på något sätt förändras så att den förmår förbereda och intressera de unga för livet på landsbygden. Det är nämligen inte bara flickorna som flyttar till staden i hopp om ett roligare och mindre slitsamt liv, utan i lika hög grad de unga pojkarna, och detta börjar utgöra ett allvarligt problem för landet.

Före utgången av 1977 planeras alla barn mellan 7 och 12 år gå i primärskola, men detta mål kommer inte att uppnås. I sin undersökning "The Decision to Educate in Rural Tanzania" (1972) säger Marjorie Mbilinyi att den hälft av de skolpliktiga barnen som inte gick i skolan kom från fattiga lantushåll i glesbebyggda områden och att fadern i dessa hem saknade skolutbildning. Majoriteten av den hälft som gick i skolan var nästan genomgående pojkar. Mbilinyi drar slutsatsen att utbildningen i Tanzania delar upp befolkningen i sociala strata och förstärker skillnaderna mellan samhällsklasser och kön. Genomförandet av allmän skolgång kommer förhoppningsvis att motverka denna tendens och för kvinnorna kommer det troligen att betyda mycket, tror Mbilinyi. Alfabetiseringskampanjen i Tanzania har gett ett mycket gott resultat, inte minst för kvinnornas del. Olle Österling uppskattar i sin rapport "Evaluation of the Literacy Campaign and Identification of Further Needs" att 1975 var 55 % av den kvinnliga befolkningen mot endast 20 % 1967 läskunnig. Motsvarande siffror för männen är 46 % 1967 respektive 66 % 1975. Det är ett välkänt faktum att kvinnor i Tanzania deltagit mer i vuxenundervisningen än männen. Ofta tycker männen att det är genant att sätta sig på skolbänken och visa att de faktiskt inte kan läsa och skriva.

Sekundärskolor (4-6 skolår) är i Tanzania vanligen enkönade. Det finns 22 sådana skolor för flickor och 99 för pojkar. Dessutom finns 33 samskolor. I sammanhanget kan påpekas att den nya stora skolan i Kibaha, som erhåller nordiskt bistånd, endast tar emot pojkar.

Sverige kommer dock att bekosta uppförandet av en sekundärskola för flickor i Kibondo. Det är inte bara så att flickorna har betydligt mindre chans än pojkarna att överhuvudtaget komma in i en högre skola. Inriktningen på den utbildning som ges i flick- respektive pojkskolorna är dessutom annorlunda. I flickskolorna läggs huvudvikten på humanistiska och/eller husliga ämnen, medan naturvetenskap och matematik är viktiga ämnen i pojkskolorna. Ytterst få kvinnor i landet har utbildning inom de senare ämnena och det är sällan manliga lärare vill tjänstgöra någon lägre tid i flickskolor. Därför råder det svår brist på lärare i naturvetenskap och matematik i flickskolorna. Dessutom saknas laboratorieutrustning och dylikt eftersom man inte anser det vara lika viktigt för flickor som för pojkar att få undervisning i sådana ämnen. Tanzania är i stort behov av kvalificerade tekniker och naturvetare för sin industriella utveckling, och det är inom dessa ämnesområden som det är lättast att få studera vidare, få stipendier utomlands etc, och som chanserna till bra anställning efter studierna är störst. På detta sätt hindras flickorna från att få tillträde till en viktig sektor av arbetsmarknaden.

Mbilinyi tror att en ökad satsning på samskolor skulle kunna motverka könssegregationen på utbildningens område. Detta är troligen riktigt, men det är i dagens läge svårt för flickorna att hävda sig i samskolorna. De hålls ofta tillbaka i sina prestationer av inrotad underlägsenhetskänsla och blyghet gentemot pojkarna.

Flickor tror ofta själva att de inte kan tävla med pojkar i ämnen som matematik och naturvetenskap, och anstränger sig därför inte heller att göra det. I en attitydundersökning 1969 av 11-åriga flickor fann Mbilinyi att dessa ansåg att pojkar var mer intelligenta än flickor.

Lärare sägs ge pojkarna högre betyg än sina kvinnliga klasskamrater även om de egentligen inte förtjänar det. Bakom detta ligger attityden att det först och främst är männen som behöver göra karriär. Men manliga lärare sägs tveka inför att ge flickor höga betyg av andra skäl. Det kan ge upphov till skvaller och miss-tankar om att läraren i fråga har eller vill ha ett **örhållande** med flickan.

Två gånger om året undersöks alla flickor i sekundärskolan och de som då befins vara gravida får omedelbart sluta och har ingen möjlighet att senare återuppta sin skolgång.

Om andelen flickor i primärskolan de senaste åren klart ökat, så har däremot andelen flickor i sekundärskolan stått stilla. Den ligger kvar på ca 28 % och endast ca 14 % av dem som examineras från sekundärskolan är flickor.

Andelen flickor på universitetet är mycket låg, ca 7 %, och har t o m minskat under de senaste åren. 1975/76 togs endast 49 nya kvinnliga studenter emot vid Dar es Salaams universitet - mot 492 manliga. Kravet på två års förvärvsarbete efter sekundärskolan innan man kan få skriva in sig vid universitetet (den s k Musoma-resolutionen) anses ytterligare ha diskriminerat kvinnorna, eftersom dessa i allmänhet gifter sig och skaffar barn tidigare än männen och sedan har svårt att studera. Eftersom kvinnan ändå har så många handikap på sin väg till högre utbildning i detta samhälle, beslöts 1976 att kravet inte skall gälla för kvinnliga studenter. Detta har lett till ett antal indignerade protester i form av insändare från män till Daily News ("Should women run while men walk?" 25.10.76 m fl).

Utbildning är ett klart plus för en flicka på äktenskapsmarknaden och inbringar ett högre brudpris. En man i karriären behöver en hustru, som är bildad och representativ och vet hur hon ska uppföra sig i moderns sällskapsliv. Men han vill inte ha en hustru som har lika mycket eller mer utbildning än han själv, eftersom det gamla mönstret med mannen som överlägsen kvinnan alltjämt präglar förhållandet mellan könen. En mycket välutbildad flicka ställer också stora krav på den man hon kan tänka sig att leva tillsammans med och finner det svårt att anpassa sig till kvinnans traditionella roll i äktenskapet. Därför förblir många av de akademiskt utbildade kvinnorna ogifta. Det händer att de ändå skaffar sig barn och har mod och kraft att sätta sig över omgivningens kritiska inställning. Som högavlönad har en ensam mor inga praktiska svårigheter att klara av situationen eftersom det ännu så länge är lätt och billigt att skaffa hemhjälp.

Trots att jordbruksproduktionen i Tanzania är helt beroende av kvinnans arbetsinsats är det till övervägande delen män som deltar i jordbruksutbildning. De flesta lantbruksskolorna i landet tar emot kvinnliga elever, men 36 sekundärskolor i landet med jordbrukskunskap som huvudämne tar endast 5 emot flickor.

Som exempel kan tas en jordbruksskola i Mbeya, som startats med nordiskt bistånd. I juni 1976 var 74 av 334 elever kvinnor. 40 av dessa studerade inte jordbruk i egentlig mening utan lantushåll (Rural Home Economica), ett ämne som endast 9 av de manliga eleverna studerade. Vid de kortare kurserna för fältassistenter som skolan också ger har samtliga elever hittills varit män. Proportionen kvinnor i de två högsta

årskurserna var lägre än den i den tvååriga grundutbildningen. Till övervägande delen är det kvinnorna i landet som förbereder jorden, väljer utsäde, planterar, rensar, sprider gödnings- och bekämpningsmedel, skördar, tröskar, lagrar etc. Men eftersom de saknar utbildning, gör de det ofta inte på bästa möjliga sätt och arbetet ger långtifrån den utdelning som det skulle kunna ge, vilket inte bara kvinnorna förlorar på.

De jordbruksinstruktörer som arbetar ute i byarna är nästan samtliga män. Förmodligen skulle kvinnliga instruktörer ha lättare att engagera kvinnorna.

Myndigheterna har startat en ny typ av personalutbildning s k byutvecklingsteknik. Denna utbildning som ingår i ett världsbanksprojekt med nordisk personal är på 5 månader och kraven på tidigare skolutbildning är små. Den som utbildats till byutvecklingstekniker skall sedan assistera 5-6 byar i butiksutveckling, småindustriutveckling, bokföring m m och han eller hon har även möjlighet att så småningom avancera till specialisttjänster inom administrationen i distriktet. Majoriteten av kursdeltagarna är än så länge män, trots att kvinnor uppmuntras att delta. En svårighet för kvinnorna är att de inte kan ta med sina barn till internatkurserna.

UTBILDNINGSPROJEKT FÖR KVINNOR

I Tanzania finns ett fåtal utbildningsprojekt som speciellt inriktar sig på kvinnor. Det finns en sekreterarskola i Tabora, som startades med svenskt stöd. Det finns vidare ett antal lanthushållsskolor för tills vidare enbart kvinnliga elever. Lanthushåll (Rural Home Economics) omfattar ämnen som näringslära, matlagning, hygien, handarbete, köksväxtodling, skötsel av höns och annan småboskap, enkel bokföring, budgetering, barnavård. Att befolkningen får kunskap i sådana ämnen är ytterst väsentligt i ett land som Tanzania, där fattigdom, felnäring, sjukdom och hög barnadödlighet är vanligt. Målsättningen för lanthushållsundervisningen är att höja levnadsstandarden för genomsnittsfamiljen. Beroende på elevernas förkunskaper ges undervisningen på varierande nivåer. Vid vuxenutbildningsinstitutet planeras nu även en korrespondenskurs för kvinnor, där man börjar på en mycket enkel nivå som den hjälpligt läs- och skrivkunniga skall kunna klara.

Buhare Home Economics Centre i Musoma är den största mest kända och mest avancerade lanthushållsskolan i landet. Den startades 1964 med svenskt bistånd och där utbildas kvinnliga fältassistenter (de s k Mama Maendeleo = Mamma-utveckling) som skall undervisa kvinnorna ute i byarna. Närmare 500 kvinnor har hittills

utexaminerats från Buhare. 1974 utökades kursen från 10 månader till 2 år och inträdeskraven höjdes, något som den stigande utbildningsnivån bland kvinnorna i landet nu gjorde möjligt. För att komma in på Buhare i dagens läge krävs 4 år i sekundärskola (d v s totalt 11 år i skolan). Kursplanen omfattar nu även ämnen som sociologi, pedagogik och ekonomi. Utbildningen är såväl praktisk som teoretisk och kursdeltagarna utför fältstudier ute i byar. De samlar in material rörande ekonomiska och sociala förhållanden och ett antal intressanta rapporter har hittills publicerats.

En mindre andel av eleverna vid Buhare specialiserar sig på barnavård. Det är den enda högre utbildning för blivande småbarnspedagoger och dylikt som ges i landet.

Det har framförts önskemål om att utöka utbildningen vid Buhare med ytterligare två årskurser, så att den kan godkännas som del av universitetsexamen. För närvarande finns i landet ingen universitetsutbildning i t ex nutrition eller, som ovan nämnts, i utvecklingspsykologi. Lärarna vid Buhare har samtliga själva fått sin utbildning utomlands.

Buhare-utbildningen och dess effekter på landsbygdskvinnornas situation håller nu på att utvärderas av en grupp bestående av representanter för SIDA och tanzaniska myndigheter. De ovan nämnda "Mama Maendeleo" ingår i ett särskilt statligt utvecklingsprogram för landsbygden. Fältarbetare skickas ut för att undervisa och stimulera befolkningen till ökad aktivitet och medvetenhet. Enligt den tidigare planen skulle hälften av dessa fältarbetare vara kvinnor och speciellt inrikta sig på den kvinnliga befolkningen samt undervisa i lantushållsämnen. Två assistenter - en man och en kvinna - skulle tillsammans arbeta i sammanlagt 10 byar. På grund av de långa avstånden, de dåliga vägarna och bristen på transportmöjligheter hinner två personer inte uträtta mycket i så många byar. Härtill kommer att de kvinnliga assistenterna efter avslutad utbildning är attraktiva på äktenskapsmarknaden och ofta gifter sig med män i förvaltningskarriären, vilka förflyttas mellan landets olika förvaltningscentra. Detta försvårar givetvis kontinuiteten i hustruns fortsatta yrkesarbete. Assistenttjänsterna är dessutom dåligt betalda och ger små möjligheter till avancemang. Det visar sig också att många fastnar i administrativt arbete i tätorterna och inte hinner med att regelbundet besöka byarna och följa upp sitt arbete där.

Den utbildningsverksamhet som vanligen erbjuds landsbygdskvinnorna i form av fältassistenter eller UWT-seminarier har på senare tid ofta kritiserats för att vara alltför auktoritär och didaktisk, samt för att

sakna förankring i den verklighet som eleverna lever i. Fältassistenten eller UWT-ledaren blir en alltför sällan sedd besökare, som uppfattas komma från en annan samhällsklass, en främmande stadskvinna med vilken bykvinnorna upplever sig ha föga gemensamt. Även om kunskap ibland kan förmedlas på detta sätt, blir det svårt att verkligen utnyttja den i samhället och utveckla den vidare. Denna typ av undervisning är inte befriande, utan snarare underordnande och betonar den klyfta som landsbygdskvinnan upplever mellan sig själv och den utbildade stadseliten. Vid ett seminarium om utbildning för landsbygdskvinnor som hölls i Lushoto hösten 1976 föreslogs bl a att de kvinnliga primärskolelärarnas arbetsuppgifter skulle utsträckas till att omfatta undervisning av de vuxna kvinnorna. Lärarna utgör f n den enda större grupp kvinnor med utbildning som verkligen är bosatta ute i byar. De är dock knappast förberedda för en sådan uppgift i dagens läge och barnens behov av undervisning får naturligtvis inte heller åsidosättas.

Vidare bör nämnas att Tanzanias radio varje vecka sänder ett särskilt kvinnoprogram där kvinnor i olika delar av landet intervjuas om sin tillvaro. Radion spelar överhuvudtaget en stor roll som opinionsbildare och kunskapsförmedlare. Utbildningsprogram upptar en stor del av sändningstiden och är av allt att döma populära.

UJAMAA-POLITIKEN

Kärnan i Nyereres tankar om afrikansk socialism är "ujamaa". Ordet betyder ungefär "familjegemenskap" och meningen är att man skall bygga på och utvidga det traditionella storfamiljssamhällets levnadssätt mot kollektiva arbets- och samlevnadsformer.

Ett viktigt inslag i Tanzanias politiska program är därför den s k byutvecklingen. Människorna på landsbygden uppmanas - ibland med nog så hårda medel - att flytta samman i större kollektiva jordbruksenheter, s kutvecklingsbyar. Härigenom hoppas man på sikt kunna göra livet på landsbygden mer attraktivt och lönsamt, samt bryta den utveckling mot kapitalism och klassamhälle som kolonialperioden förstärkte.

Att människor bor i en större by i stället för utspridda i små grupper långt ifrån varandra innebär många fördelar. Skolor, affärer, hälso- och sjukvårdscentraler blir tillgängliga för fler människor. Gemensamma vattenposter och majsquarar kan ordnas. Medlemmarna i ett kollektiv kan tillsammans köpa maskiner och utnyttja jorden mer rationellt.

Sedan mars 1973 har inte mindre än 11 miljoner människor flyttat till byar och för närvarande bor ca 13 miljoner människor i byar - det är 85 % av landets befolkning. Högst ett hundratal av dessa byar fungerar verkligen efter de principer som uppställs i den s k By- och ujamaabyakten (1973) och på de flesta håll har ännu inte de ovan beskrivna fördelarna med bylivet blivit verklighet. I dagens läge är ca 7 600 byar registrerade som s k utvecklingsbyar, d v s potentiella ujamaabyar.

Målsättningen är att medlemmarna i en by skall odla större delen av jorden gemensamt och dela på vinsten av skörden i relation till vars och ens arbetsinsats. För många kvinnor innebär detta att de för första gången i sitt liv kan få betalt för sitt arbete. Arbetfördelningen mellan könen avses också bli mer rättvis i utvecklingsbyarna, eftersom både män och kvinnor förväntas delta i jordbruksarbetet.

Fler kvinnor än män tycks vara positiva till ujamaaidén, förmodligen därför att detta system ger dem en chans till jämlikhet och för att de är mer vana än männen vid kollektiva samarbetsformer.

Vid universitetets sociologiska fakultet har två studier utförts där kvinnans ställning i s k ujamaabyar belyses: Bader: "Women, private property and production in Bukoba District" 1975 och Mapolu: "The Social and Economic Organisation of Ujamaa Villages" 1975.

Bader fann att kvinnorna i den "ujamaa-by" hon studerade inte var "mer jämlika" än kvinnorna i den traditionella byn. Men medlemskapet var i denna "ujamaa-by" baserat på hushållsenhet/familj i stället för på individ och undantagslöst var det mannen i familjen som var medlem och fick betalt också för hustruns insats. Antalet kvinnor som var medlemmar i kommittéer eller innehade ledande positioner var mycket lågt. De enda kvinnor som kunde utöva någon form av ekonomisk eller politisk makt var frånskilda, änkor, prostituerade - alltså kvinnor som inte levde i beroendeförhållande till en man. Kvinnorna bar alltså den ojämförligt större delen av arbetsbördan också i "ujamaa-byn".

Mapolu fann att även i en "ujamaa-by" där medlemskapet baseras på individ blir kvinnan exploaterad, eftersom arbetet med hushåll och barn alltjämt endast utförs av kvinnor och sådant arbete inte ger några arbetslösa. Kvinnorna kan alltså arbeta hela dagen ute på fälten och hela kvällen hemma och ändå inte tjäna mer än männen, som är helt lediga på kvällen. Därför hann och orkade heller inte kvinnorna delta i kommittéer eller ställa upp i ledaruppgifter.

Det finns numera byar, där man ger poäng för barn- och hushållsarbete. Man experimenterar med att låta ett visst antal kvinnor stanna hemma från fälten och sköta om barnpassning och matlagning för en större grupps räkning, givetvis mot ersättning. Sådana kollektiva arrangemang befriar kvinnorna från åtminstone den största delen av dubbelarbetet och kan dessutom ge samtliga medlemmar vinster i form av ökad produktion, bättre hygien, kost och barnuppfostran. Enligt Mapolu brister det dock i systematisk ledning från partiet och de flesta byar får lösa sådana problem helt på egen hand, varför utvecklingen går sakta och ojämnt.

De här två studierna visar att gamla patriarkaliska traditioner fortfarande spelar en stor roll. Några av de fördelar med ujamaa-systemet som redan nämnts ovan torde vara speciellt viktiga för kvinnornas frigörelse. Det gäller främst sådana åtgärder som underlättar och minskar husyällsarbetets omfattning. Det stora vattenprogrammet - där Sverige är främsta samarbetspartner - syftar till att ge alla människor tillgång till vatten inom 400-500 meter före år 1981 och byutvecklingen är en förutsättning för att detta mål skall kunna realiseras. Av tradition är det kvinnornas uppgift att hämta vatten, ett arbete som i vissa områden särskilt under torrtiden har tagit timmar i anspråk dagligen. Givetvis måste det innebära stora vinster i tid och kraft för de ofta utarbetade landsbygdskvinnorna att få närmare till vatten. Men man får inte glömma den sociala betydelsen av vattenhämtningen. Ofta gick kvinnorna i samlad trupp och hade trevligt tillsammans. Det är viktigt att denna gemenskap ges andra kanaler när vattenhämtningen blir mindre tidskrävande. Likaså är det viktigt att försöka finna meningsfulla sätt för kvinnorna att använda den tid och kraft de får över.

Gemensamma majsquarar är en annan förbättring som kan bli möjlig i en by med relativt stort antal invånare. En tanzanisk landsbygdskvinna använder ca 3 timmar om dagen till matlagning och då blir det ändå bara ett riktigt mål. Under- och felnäring är något som en stor del av befolkningen, särskilt barnen, lider av. Här behövs mer forskning i hur val av födoämnen och matlagning och redskap skulle kunna förbättras och förenklas.

För den som intresserar sig för kvinnans frigörelse kan här uppstå en konflikt. Det har visat sig att de landsbygdskvinnor som deltar i ekonomiska aktiviteter utanför hushållet ofta gör detta på bekostnad av hushållsarbetet, d v s de hinner inte och orkar inte laga näringsriktig mat vilket naturligtvis har ytterst negativa följder för framför allt barnen i familjen. Men konflikten skulle förstås inte finnas om hushållsarbetet kunde förenklas och fördelas på båda könen.

I en by där många människor bor blir det möjligt att kollektivisera mycket av arbetet med barn och hushåll. Flera familjer kan gå tillsammans och turas om att ta hand om barnen, vilket frigör kvinnor för andra arbetsuppgifter, samtidigt som det betyder ökad stimulans för barnen. Barndaghem har inrättats i många byar. Matlag förekommer på en del håll, men som ovan nämnts är sådana åtgärder helt beroende på de lokala ledarnas inställning.

Utvecklingen av småindustrier och kooperativ, som ger kvinnor andra arbetsmöjligheter än jordbruket, gynnas givetvis också av att folk bor samlade i byar.

En viktig nyhet är att kvinnorna i utvecklingsbyarna nu skall kunna få 3 månaders betald moderskapsledighet liksom sina yrkesarbetande medsyststrar i städerna. Kvinnorna på landet måste annars i allmänhet gå ut och arbeta på fälten redan några dagar efter en förlossning.

DEN KOLLEKTIVA BARNOMSORGEN

En förutsättning för att kvinnor liksom män skall kunna gå ut i förvärvsliv eller studera är ju att barnen tas om hand under arbetstid. Att unga flickor och utbildade kvinnor utnyttjas som underbetalda barnpassare i hemmen är i längden inte förenligt med målsättningen att alla kvinnor skall ges möjlighet till social och ekonomisk frigörelse. I de fattigare familjerna har man dessutom inte råd att anställa hjälp, även om det är billigt, och då blir det ofta en äldre syster som får stanna hemma från skolan om modern skall ut och arbeta.

Det första barndaghemmet startades 1962 i Tanzania av kvinnoförbundet, och alltjämt är UWI med och administrerar daghemsverksamheten i landet. Många daghem drivs också på privat basis. Det finns i dagens läge ca 1 500 daghem och en avsevärd utbyggnad planeras inom de närmaste åren. Staten bekostar än så länge endast utbildning av personal, löner och driftskostnader måste täckas av föräldrarnas avgifter samt bidrag från UNICEF. Daghemmen är därför ofta av bristfällig kvalitet. Där finns för många barn - ofta upp till 100 barn per daghem - för små utrymmen, för lite lekmaterial. Större delen av personalen saknar utbildning. Man har heller inte alltid möjlighet att erbjuda barnen något att äta, trots att ett av målen med verksamheten är att ge barnen ett näringsriktigt mål mat om dagen. De flesta daghem har dessutom bara öppet till kl 12 på dagen, varför förvärvsarbetande föräldrar ändå behöver hjälp av äldre syskon eller släktingar de återstående timmarna på arbetsdagen.

Daghemmen är givetvis inte bara till för att ge kvinnorna möjlighet att komma ut i produktionen. Det är också meningen att barnen där skall kunna få social och intellektuell stimulans, så att inte utvecklingen under de viktiga förskoleåren försummas. Man vill vidare genom daghemmen uppfostra barnen till samarbetsvilja så att de skall kunna hjälpa till att bygga upp det socialistiska samhälle som eftersträvas.

Det sociala kontaktnät som den traditionella storfamiljssmiljön gav möjlighet till saknas numera i tätorterna. Barnen får där ofta springa vind för våg, utan att få tillräckligt av vare sig kärlek eller uppfostran. De har inte heller längre någon praktisk uppgift att fylla som de hade i det traditionella samhället och alltjämt ofta har på landsbygden. Utvecklingen av daghemsverksamheten behöver därför prioriteras av flera skäl.

UTVECKLINGSÅTGÄRDER

Tanzania befinner sig i snabb och genomgripande social och ekonomisk utveckling. I ett sådant läge tycks kvinnan på sätt och vis hamna mellan två stolar. Hon får klara sig utan det stöd och den trygghet som de fasta reglerna och storfamiljssystemet i det traditionella samhället gav henne, medan hon ännu långt ifrån uppnått den frihet och jämlikhet som det nya samhället i ett land med socialistisk politik avses kunna ge.

Regeringen uttalar sig ofta officiellt i kvinnofrågan och det är ingen tvekan om att det i landets ledning finns en positiv inställning till kvinnornas frigörelse.

Trots detta görs väldigt få framställningar om bistånd för speciella kvinnoinsatser från Tanzania. De största biståndsgivarna stöder inte heller några särskilda kvinnoprojekt med undantag för lanthushålls- och sekreterarutbildning.

Det kan naturligtvis diskuteras huruvida särskilda kvinnoinsatser egentligen är så **bra**. Mer allmänna utvecklingsprogram, såsom t ex vattenförsörjningsprogrammet, betyder antagligen i det långa loppet mer för kvinnorna och det kan vara riskabelt att ytterligare isolera kvinnorna som grupp i samhället. Enstaka åtgärder kan inte påverka och ändra utvecklingen i ett land och ev särskilda kvinnoinsatser måste alltid kombineras och integreras med andra slags åtgärder för att de skall ha den effekt som eftersträvas. En förutsättning för att kvinnorna skall frigöra sig är att könsrollsattityderna hos såväl män som kvinnor i landet förändras. Detta kommer att ta tid och är ingenting som åstadkoms genom enstaka utbildningsprogram.

De kvinnliga utbildningsprogram som förekommer kritiseras ofta för att de konserverar den traditionella könssegregationen och arbetsfördelningen. Många hävdar att kvinnorna i stället måste ut i samma utbildningar och yrken som männen. Annars kommer de att förbli i underläge eftersom "kvinnliga" yrken tenderar att få låg status och betalas sämre.

Å andra sidan är de här "kvinnliga" ämnena - i alla fall lanthushållskunskapen - livsviktiga för landets utveckling och får inte försummas. I stället borde de "kvinnliga" utbildningsprojekten kanske öppnas även för män. Visserligen kan tanzaniska män ännu så länge vara svåra att motivera till denna typ av utbildning, men det första steget måste vara att de bereds tillträde till den.

Det är vidare antagligen lättare att nå flertalet kvinnor i Tanzania genom just sådana "kvinnliga" utbildningsprojekt. Många kvinnor är redan nu intresserade av och inser betydelsen av kunskap i ämnen som barnavård, köksväxtodling, näringslära etc. Det är kunskaper som de har direkt praktisk nytta av och som i allmänhet accepteras av deras omgivning som värdefulla. På landsbygden tillåter dessutom inte männen alltid sina hustrur att delta i kurser där andra män är med. Om samtliga kursdeltagare är kvinnor vågar de däremot kanske släppa iväg dem. Detta talar alltså emot förslaget att i dagens läge öppna t ex lanthushållsutbildningen för män.

Utbildning av olika slag är något mycket viktigt, eftersom de flesta kvinnor saknar all formell utbildning. Nya utbildningsprojekt bör planeras - och gamla ändras - så att kvinnorna får en reell möjlighet att delta i dem. Detta betyder bl a att barndaghem måste ordnas vid internatkurser.

Det är viktigt att se till att den planerade satsningen på vuxen- och yrkesutbildning kommer också kvinnorna till godo, och att de uppmuntras att delta mer i jordbruksutbildningen. Landets sekundärskolor bör antagligen snarast möjligt göras om till samskolor så att den nuvarande ojämna fördelningen av platser och lärarkrafter mellan flick- och pojkskolor inte tillåts fortsätta.

På sikt är det kanske ändå den planerade utbyggnaden av primärskolan och den allmänna skolplikten som kommer att betyda mest för kvinnorna i landet. Men detta betyder naturligtvis inte att inte utbildningsprojekt för de vuxna kvinnorna har en mycket stor betydelse.

Genom utbildning blir kvinnorna säkrare på sig själva, medvetna om sina rättigheter och skyldigheter och de får en positiv inställning till kvinnors frigörelse, vilket långt ifrån alla nu har. På så sätt kommer de att kunna hjälpa och uppmuntra sina döttrar till att ta vara på de ökade chanserna till utbildning och yrkesarbete.

Ujamaa-systemet förefaller i teorin ge kvinnorna samma möjligheter som männen att göra bruk av sina politiska, ekonomiska och sociala rättigheter. I praktiken hindras de alltjämt av dubbelarbete, brist på utbildning och seglivade könsrollsuppfattningar. Framtiden kan dock bli betydligt ljusare för kvinnorna i utvecklingsbyarna. Men det behövs satsningar på åtgärder som underlättar vardagsarbetet i hemmet och på shamban. Lika så är det av flera skäl viktigt att utveckla och bygga ut den kollektiva barnomsorgen. Den pågående utbyggnaden av hälso- och sjukvården, inklusive familjeplaneringservice, är naturligtvis också mycket viktig.

De småindustrier och kooperativ som i byar och städer startas och drivs av kvinnor utgör ett betydelsefullt inslag i kvinnornas kamp för frigörelse. De får härigenom egen inkomst, gemenskap, stimulans och ökat självförtroende. Men dessa företag behöver i allmänhet mycket handledning och stöd för att kunna fungera och utvecklas. Myndigheterna satsar inte tillräckligt på denna viktiga uppgift, utan överlåter den i hög grad till kvinnoförbundet, som saknar resurser i form av utbildad personal och transportmöjligheter.

Den planerade industriella utvecklingens effekter på kvinnans situation i Tanzania är svåra att förutsäga. Om det materiella välståndet i landet på lång sikt ökas, kommer förmodligen kvinnans tunga arbetsbörda att minska och hennes livssituation i allmänhet att påverkas positivt. Å andra sidan är det viktigt att se till att arbetstillfällen för kvinnor skapas inom industrin och att service från samhället i form av barn-daghem, kollektivmatsalar, tvättinrättningar och dylikt, så att kvinnorna inte blir mer ekonomiskt beroende av männen än nu.

Dessa åtgärder kommer dock inte att ha någon större effekt om inte samtidigt en förändring i könsrollsatityderna hos såväl män som kvinnor sker.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Almrin, Kerstin   Prestudy of an Evaluation of Buhare Home Economics Training Centre. 1976. Report to SIDA/TAN
- Bader, Zinnat K   Women, Private Property and Production in Bukoba District. Dep of Sociology 1975
- Baguma, Rweikiza   A Comparative Study of the Women's Economic and Social Orientations in a Changing Community
- p'Bitek, Okot   "Lawines sång". Prisma 1971
- Boserup, Ester   "Kvinna i u-land". Rabén och Sjögren 1970
- Boserup-
Liljencrantz   "Integration of Women in Development. Why, when, how" UNDP 1975
- Bzain, James L   "The Position of Women on Rural Development Schemes in Tanzania". "Unafahamu" Vol VI No 1 1975
- Callaway, Helen   "The Analysis of an Educational Setting: An Anthropological Approach"
"Fikara" (Institute of Adult Education) No 1 1975
- Jannes, Elly   "På väg till ujamaa" Rabén och Sjögren 1974
"Människor i Tanzania" Rabén och Sjögren 1972
- Kokuhirwa, Hilda   "Towards Social and Economic Promotion of Rural Women in Tanzania"
"Fikara" No 1 1975
- Mapolu, Henry   "The Social and Economic Organization of Ujamaa Villages" 1973. Dep of Sociology, University of Dar es Salaam
- Mbilinyi, Marjorie   "The Decision to Educate in Rural Tanzania" 1972.
"The Education of Girls in Tanzania". A study of attitudes of Tanzanian girls and their fathers towards education. Inst of Education, University of Dar es Salaam 1969.
"The Participation of Women in African Economies". ERB Paper 71.12 från University of Dar es Salaam.
"Traditional attitudes towards Women: A Major Constraint on Rural Development". 1970 Universities of East Africa Social Science Conference.
"Education, Stratification and Sexism in Tanzania: Policy Implications" (The African Review).
"The Role of Women in the Socialist Transformation of Tanzania".
"A Woman's Life" (East Africa Journal, January 1972).
"A Comparative Study of the Women's Economic and Social Orientations in a Changing Community".
"Tanzanian Women Confront the Past and the Future" (Futures Oct 1975)
- Mbiti, John S   "African Religions and Philosophy". Heineman, London. Ibadan, Nairobi 1969

- Moore, M P "Some Economic Aspects of Women's Work and Status in the Rural Areas of Africa and Asia." IDS Disc Paper No 43, mars 1974
- Nyerere, Julius K "Socialism and Rural Development" 1967
- Rydström & Kirknaes "Tanzanier" Forum 1973
- Swantz, Marja-Liisa "Ritual and Symbol in Transitional Zaramo Society". With special reference to women. Lund, Gleerup 1970, "Socio-economic Causes of Malnutrition in Moshi District" Mars 1975. Bralup, Research Paper No 38 University of Dar es Salaam.
- Wilkins, Ann "Kvinnans ställning i Tanzania, SIDA, promemoria 27.8.1974.
- Odén, Bertil "Tanzania, en landbeskrivning" SIDA 1974
- "Utvecklingen och kvinnans ställning i u-land", s 68-90 SIDA, utredningsbyrån 1973
- "The Young Child in Tanzania". 1973. UNICEF, Dar es Salaam
- Rapport från "African Seminar on the Changing and Contemporary Role of Women in Society". 1975
- Rapporter från "International Workshop on Education for Rural Women". UNICEF, Lushoto, Tanzania, 1976
- Second Five-Years Plan for Economic and Social Development 1969-1974
- "Survey of Employment and Earnings 1972" Bureau of Statistics, Ministry of Economic Affairs and Development Planning, Dar es Salaam 1974
- "National Demographic Survey of Tanzania. Data for Socio-economic Groups". 1973
- "Position of Women in Tanzania (legal rights)". Stencil SIDA/TAN 1974
- Diverse artiklar i tidningen "Daily News".

Utredningsbyråns Meddelanden (M) och Konsultarbeten (K)

Resultatvärdering nr:

Medd. nr:

1	Sammanfattning av en studie över genomförande och kontroll av ett decentraliserat program för hälsocentraler på landsbygden i Tanzania. Förf: William P Mayer, 9 s (Aug 1974)	66 M
2	Sammanfattning av 1974 års utvärderingsrapport om CADU och EPID i Etiopien. Förf: Dagnachew Yirgou et al, 32 s (Aug 1974)	69 M
3-5	Vattenförsörjning i Östafrika - tre vetenskapliga studier i sammandrag, 39 s (Sep 1974)	70 M
	3) Preliminary Results of an Impact of Rural Water Supply Schemes built by Self-help. Förf: G Tschanner och M Mujwahuzi, Dar es Salaam	
	4) Evaluation of the Development Impact of Rural Water Supply Projects in East African Villages. Förf: Dennis Warner	
	5) Impact and Economics of Community Water Supply. A Study of Rural Water Investment in Kenya. Förf: I D Carruthers	
6	Personalbistånd i Tanzania. Effektivitet och utländsk personal inom det tanzaniska vattenförsörjningsprogrammet. Förf: Göran Hydén, Pius H Mallya, Ngasamiaku Mtalo och Habib J Nyundo 14 s (Okt 1974)	71 M
7	Bönderna i Mpiji-dalen. Kibaha Farmer's Training Centre. Tanzanias Kustregion 1965-68. Förf: Anita Francke, 33 s (Nov 1974)	74 M
8	Sammanfattning av en preliminär rapport om Mtu ni Afya, masshälsokampanjen i Tanzania. Förf: Budd L Hall och C Zikambona, 29 s (Dec 1974)	73 M
9	Finansiering av småindustriutveckling. Forskningsprojekt utfört av Världsbanken i samarbete med SIDA. Förf: D Kochav, H Bolin, K Di Tullio, I Roostal, N Wahl, 25 s (Jan 1975)	75 M

- 10 Landsbygdsutveckling i Bangladesh, kommenterad sammanfattning av aktuella skrifter och utredningar. Förf: Bo Kage Carlsson, 60 s (Feb 1975) 77 M
- 11 Aktionsevaluering - en alternativ evalueringsmetod inom småindustriprogrammet i Kenya. Förf: Hans Kristensen, Institutet för Utvecklingsforskning i Köpenhamn, 19 s (Mar 1975) 76 M
- 12 Konflikter inom landsbygdsutvecklingen i Etiopien - en sammanfattning av Ethiopia Political Contradiction in Agricultural Development. Förf: Michael Ståhl, 22 s (Mar 1975) 78 M
- 13 Tanzanias bank för landsbygdsutveckling - en nordisk utvärdering i sammanfattning, november 1974. Förf: K E Svendsen, H Westman, R Sörum, L Wohlgemuth, 26 s (Mar 1975) 80 M
- 14 Arbetsintensiva metoder inom vägbyggnadsverksamhet. Världsbankstudie i sammanfattning av Claes Croner. 58 s (Apr 1975) 81 M
- 15 När elektriciteten kom till byn - sammanfattning av en studie om landsbygdselektrifiering i Kenya. Förf: Anders Hjort, 26 s (Jun 1975) 82 M
- 16 Vart tar alla studenter vägen ...? sammanfattning av en studie rörande zambiska sekundärskoleelevers arbetsmarknadssituation efter avslutad utbildning. Harry Svensson, 25 s (Jul 1975) 83 M
- 17 En sammanfattning av Tanzanias utvecklingspolitik - mål och resultat 1967-74. Förf: Reginald Green, 26 s (Jul 1975) 84 M
- 18 En sammanfattning av WHAT NOW för en alternativ utveckling. Sammandrag av The 1975 Dag Hammarskjöld Report on Development and International Cooperation 15 s (Aug 1975) 85 M
- 19 Den växande fattigdomen i Indien - skiss till en analys av Indiens utvecklingspolitik. Förf: Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg, 18 s (Aug 1975) 86 M
- 20 Seger över smittkopporna eller vi kan - bara vi vill. En sammanfattning om mänsklighetens kamp mot smittkopporna 15 s (Sep 1975) 87 M
- 21 Sammanfattning av VAD STYR VALET AV PROJEKT I U-LÄNDER? Förf: Lars-Erik Birgegård 23 s (Okt 1975) 88 M
- 22 Sammanfattning av studier över HYBRIDMAJSENS SPRIDNING I KENYA. Förf: John D Gerhart resp Olof Hesselmark, 19 s (Okt 1975) 93 M
- 23 SOMALIAS KAMP FÖR UTVECKLING. Förf.: Christer Krokfors. 32 s. (Nov -75) 90 M

23	SOMALIAS KAMP FÖR UTVECKLING. Förf: Christer Krokfors, 32 s (Nov 1975)	90 M
24	SKOGSUTVECKLING I TUNISIEN. En problembeskrivning efter en utvärdering i april 1975 av ett FAO/SIDA-stött skogsutvecklingsprojekt. Förf: Christian Andersson, 11 s (Mar 1976)	95 M
25	"VI FLYTT!" - BYUTVECKLING I TANZANIA 3 ögonvittnesskildringar från den genomgripande omflyttningen i Tanzania. Förf: Jan Rudengren, Gunnar Lindgren och John E More, 29 s (Apr 1976)	99 M
26	En sammanfattning av tre studier om KOOPERATION I KENYA, TANZANIA och ZAMBIA. Förf: Rune Forsberg 42 s (Jun 1976)	101 M
27	FRÅN BYSAMVERKAN TILL FOLKKOMMUN: KOOPERATION I KINA UNDER 100 ÅR. Sammanfattning av en rapport av Gerald Hultcrantz, Håkan Lindhoff 39 s (Jun 1976)	100 M
28	EN ANNORLUNDA SKOLFORM. BRIGADDERNA I BOTSWANA. Förf: Agneta Halldén, 19 s (Jun 1976)	103 M
29	Kopparprisernas betydelse för den ekonomiska utvecklingen i Zambia. Förf: Tore Linné-Eriksen 110 s (Jun 1976)	102 M
30	BRALUP - en forskningsinstitution i Tanzania. Förf: Fred Hedkvist, 29 s (Aug 1976)	108 M
31	Svenska biståndsarbetare ser tillbaka på sina erfarenheter i u-land. En postenkätundersökning av Magnus Stiernborg och Françoise Strömberg 103 s (Aug 1976)	110 M
32	KVINNOR I ARBETE EFTER YRKESKOLAN. En undersökning av hur utbildningen vid yrkesskolan i Hamman-Lif, Tunisien, påverkar kvinnornas ekonomiska och sociala situation. Förf: Svea Örnstedt (Sep 1976)	111 M
33	HARAMBEE - en rörelse på gräsrotsnivå. Förf: Ingrid Åberg, 25 s (Sep 1976)	112 M
34	PERSONALBISTÅND - en resultatredovisning Förf: Jan Rudengren (30 september 1976)	116 M
35	SOMALIAS NOMADER BLIR BOFASTA. Förf: Claes Olsson. 20 s (Dec -76)	119 M
36	REGIONPLANERING I TANZANIA Personliga intryck och kommentarer från några svenskar som arbetat i Tanzania. 79 s (Feb -77)	121 M
37	DET INDISKA 20-PUNKTSPROGRAMMET - UTVECKLINGSPOLITIK ELLER PROPAGANDA? Förf. Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg, 25 s (Apr -77)	122 M
38	ZAMBIA - HUR INDUSTRIPOLITIKEN PÅVERKAT DEN REGIONALA OBALANSEN OCH DEN SOCIALA OJÄMLIKHETEN. Förf: M R Bhagavan, 76 s (Jun -77)	124 M

Regional samverkan mellan u-länder. 103 s (Okt 1974)	72 M
Givarländernas biståndspolitik - en jämförande översikt, 107 s (Jan 1974)	60 M
Notes on African statistics, L Bondestam . 59 s boktryck (Jan -74)	14 K
Bistånd till de mest eftersatta grupperna och områdena, L Bondestam, 73 s (Feb -74)	62 M
Beroende och oberoende - en studie i svårig- heterna för Zambia att frigöra sig från sin ställning som monoexportör av koppar S Laestadius, 67 s (Feb -74)	64 M
SDR-länken och andra lösningar på u-län- derns betalningsbalansproblem, 12 s (Mar -74)	63 M
Avsalujordbruk och underutveckling i Senegal, R Gustafsson, 34 s (Apr -74)	65 M
Notes on the tying of aid, with special reference to the situation in India 11 s (Apr -74)	68 M
Varubiståndens effekt på sysselsättning, betalningsbalans och industristruktur i Sverige 1972/73 - 1973/74, K Goppers 156 s (Juli -74)	67 M
U-länderna och den internationella kopparmarknaden, 99 s (Dec -74)	79 M
Svenska, icke statliga organisationers u-hjälp 1974, J Kundtson, M Magnuson 79 s (Dec -75)	
Resultatvärdering - några råd och anvisningar. 52 s. (Febr -76)	115 M
Bistånd och resultatvärdering - en artikelsamling, 140 s (Okt -75)	36 K
Två modeller av världens framtid 40 s (Okt -75)	89 M
Svensk u-landspolitik. Ett försök till marxistisk analys. K A Larsson 73 s (Jun -76)	98 M
En samordnad svensk u-landspolitik - sammanställning av bidrag från seminarium 31 mars -76, 91 s (Jun -76)	104 M
Opinionen i u-hjälpsfrågor. En utvärdering av teorier och dataundersökningar om det svenska folkets attityder till u-länder och u-hjälp. 54 s (Okt -76) Thomas Brante	114 M

Medd nr

- U-LÄNDERNAS SKULDBÖRDA OCH ÅTERBETALNINGS-
MÖJLIGHETER. SIDA. 48 s (November 1973) 58 M
- MOT SOCIALISM OCH SJÄLVTILLIT 117 M
Förf: Reginald H Green
(December 1976) 58 s
- REVOLUTIONEN I BYN NAM HONG. - Sammanfatt-
ning av en vietnamesisk bok. Förf: Pham
Cuong och Nguyen Van Ba, utgiven i Hanoi
1975 (Febr -77) 28 s 118 M
- BOTSWANA. Tendenser i landsbygdsutvecklingen. 120 M
Förf: Wilhelm Östberg m fl (Febr -77) 44 s
- Begafolket i ETI - En minoritet i
revolutionens skugga 128 M
Förf: Patrik Wallmark (Mars -77) 49 s
- ZAMBIA: Impact of Industrial Strategy on
Regional Imbalance and Social Inequality. 37 - K
Förf: M R Bhagavan (April -77) 90 s
- SOVJETUNIONEN OCH U-LÄNDERNA 127 M
Förf: Klas Eklund (Maj -77) 62 s
- REGIONPLANERING I MWANZA 38 - K
Förf: C F Claeson (Juni -77) 14 s

Internationella organisationer:

Nr 1:	U-ländernas positionsframflyttningar 12 s (Okt 1975)	94 M
2:	Världsbanken och IDA. En kort presentation 19 s (Okt -75)	91 M

Utveckling och underutveckling:

Vad är utveckling - Teorier om underutvecklingens orsaker och om hur utvecklingen skall främjas	147 s (Mar -76)	96 M

Fackföreningsrörelsens roll i afrikanska länder:

I Tanzanias utvecklingsprocess, S Mattsson, R Monö	49 s (Jun -76)	97 M
I Zambias utvecklingsprocess, S Mattsson, R Monö	51 s (Jun -76)	105 M
I Nigerias utvecklingsprocess, S Mattsson, R Monö	45 s (Aug -76)	106 M
I Tunisiens utvecklingsprocess, R Monö	31 s (Aug -76)	109 M

Kvinnostudier:

Utvecklingen och kvinnans ställning i u-land, 126 s stencil, 140 s boktryck (Apr -73)		21 K
Women in developing countries,	98 s (-74)	26 K
La posicion de la mujer en el trabajo de desarrollo, 98 s (Jul -75)		35 K
La femme du tiers-monde sa situation dans six pays, 110 s (Mar -76)		33 K
Kvinna i Bangladesh, G Unge,	25 s (Okt -75)	92 M
Kvinna i Kenya. En beskrivning sammanställd av Elisa Steenberg,	32 s (Jul -76)	107 M
Kvinna i Zambia, Gunnel Horn,	50 s (Aug -76)	113 M
Kvinna i Indien, Agneta Halldén,	27 s (Maj -77)	123 M
Kvinna i Tanzania, Pia Eresund,	39 s (Maj -77)	125 M